

FRIT DANMARK OG DE FRIE DANSKES IDEOLOGISKE OG MORALSKE GRUNDANTAGELSER

–

En undersøgelse af to illegale blade, august 1943 til
maj 1945

Udarbejdet af André Buchalska (studie nr. 44273) & Emil Pedersen (studie nr. 44236)

Vejleder: Michael Kjeldsen

Antal anslag, inkl. mellemrum: 95.909

Afleveringsdato: 27. maj 2015

Sprog: Dansk, Eksamen på tværs af sprogskel: N

K2 (gymnasielærerkompetencemodul)

Forårssemestret 2015

Historie, CUID, RUC

RESUME

This project addresses the two danish illegal papers *Frit Danmark* and *De frie Danske* in the period August 1943 to May 1945 under the German occupation of Denmark. The project examines the moral and ideological assumptions expressed explicit and implicit in the papers and furthermore identifies some dilemmas. As an underlying methodological inspiration the project apply elements of hermeneutic interpretation. The moral and ideological assumptions are structured around four main themes and the project concludes that both parallel and diverse ideological and moral assumptions can be identified in *Frit Danmark* and *De frie Danske*. The conclusion highlights the emphasis on the ideological struggle of the resistance movement, the stressing of the active act, radicalization of the concept of the enemy, and the demand for a comprehensive showdown in the postwar period. In addition these assumptions call attention to several striking dilemmas regarding democratic ideals and principles, representation, use of force and political positioning.

INDHOLDSFORTEGNELSE

1 INDLEDNING	1
1.1 MOTIVATION OG INDFØRING I PROBLEMSTILLING	1
1.2 PROBLEMFORMULERING	2
1.2.1 UDDYBNING AF PROBLEMFORMULERING	2
1.3 HISTORIOGRAFI	2
1.4 METODISKE REFLEKSIONER	6
1.4.1 AFGRÆNSNING OG VALG AF FRIT DANMARK OG DE FRIE DANSKE	6
1.4.2 STRATEGI OG DISPOSITION	7
2 FRIT DANMARK & DE FRIE DANSKE – SITUATIONEN VED AUGUST 1943	9
3 "KAMPEN"	12
4 "FOLKET"	18
5 "FJENDEN"	23
6 "OPGØRET"	28
7 KONKLUSION	35
LITTERATURLISTE	38

1 INDLEDNING

1.1 Motivation og indføring i problemstilling

Det er vel næppe en overdrivelse, at den tyske besættelse af Danmark 1940-45 for de fleste danskere udgør en helt særlig periode i nyere dansk historie. Besættelsestiden er et emne, der gang på gang tages op og refereres til – fra aktuelle politiske debatter til populærkulturelle dramatiseringer. Alle, der har stiftet bekendtskab med historieundervisning i folkeskolen, gymnasiet, universitetet eller andre undervisningstilbud, har med al sandsynlighed, på den ene eller anden måde, været i berøring med disse fem kerneår i det 20. århundredes Danmarkshistorie. I år markerede vi først 75 året for Danmarks besættelse den 9. april, og siden 70 året for befrielsen den 4.–5. maj. Og mens filmen *9. April*, med prominente danske skuespillere som Pilou Asbæk og Lars Mikkelsen, kørte over de danske biograflærreder, blev det tydeligt, at besættelsestidens prioriteringer og handlinger stadig kan bruges som politisk kasteskyts – senest eksemplificeret med politiker Brian Mikkelsens Facebook-opdatering om de Konservatives holdning til de danske forsvarsbudgetter (web1). Besættelsen fascinerer og forarger stadig de fleste; både fagpersoner, politikere og helt almindelige danskere.

Modstandskampen må siges at udgøre en særlig afgørende del af besættelsestidens historie, og kan betragtes som manifestationen på selve den danske folkeånds opofrelse og frihedstrang. Hvor besættelsestiden måske kan siges at udgøre et national traume, udgør opfattelsen af modstandskampen nok nærmere en national identifikationsmarkør. Og som en markant del af modstanden under besættelsen står den enormt omfattende mængde af illegal pressevirksomhed, der med et forsigtigt skøn resulterede i, “(...) at der alt i alt udkom 26 mio. illegale blade under besættelsen.” (Christensen m.fl. 2009:643).

Der findes divergerende opfattelser af den illegale danske presses rolle under besættelsen. Disse forskellige fremstillinger kommer til udtryk gennem tilskrivninger rangerende fra ’helt afgørende’ (Buschardt 1965:9; Hong 1996:3) til ’af mere usikker betydning’ (Christensen m.fl. 2009:358). For Nathaniel Hong, forfatter til bogen *Sparks of Resistance*, dannede den illegale presse et helt afgørende fundament for den samlede modstandskamps udvikling og tilslutning, og udgjorde desuden et uomgængeligt redskab til den folkelige opbakning, der holdt modstanden i gang (Hong 1996:3). Den udgjorde, med Hongs ord, en slags fødselshjælp til skiftet fra individuel, hverdagsagtig modstand til den aktive og organiserede modstand, som kendetegnede de sidste 20 måneder af besættelsestiden (ibid.). Den overvejende del af forskningslitteraturen understreger den

illegale presses vigtighed og betydning (se eks. Buschardt 1965:21; Hong 1996:3; Kirchhoff i Lauridsen 1997:300), men alene det, at der findes et sådant spændingsfelt af opfattelser, gør den interessant at dykke ned i. Nærværende projekts ambition bliver dog ikke at afgøre, i hvilket omfang den illegale presse øvede indflydelse på den aktive modstandsbevægelse. Den helt dybdelæggende og motiverende undren går derimod på, hvilke samfundsmæssige, menneskelige og moralske grundopfattelser, der artikuleredes gennem den illegale presses modstandsagitation. Projektets kerneinteresse ligger med andre ord i den illegale presses indhold; den ideologiske og moralske side af teksten. Af omfangsmæssige hensyn følger naturligt et behov for at indskrænke projektets fokus. I erkendelsen heraf rettes opmærksomheden på to af de mest toneangivende illegale blade; *Frit Danmark* og *De frie Danske*. Valget af netop disse blade uddybes nedenfor i *1.4 Metodiske refleksioner*. Med dette udgangspunkt følger projektets problemformulering:

1.2 Problemformulering

Hvilke ideologiske og moralske grundantagelser kommer til udtryk i Frit Danmark og De frie Danske i perioden aug. 1943 til maj 1945, og hvilke dilemmaer kan i denne forbindelse identificeres?

1.2.1 Uddybning af problemformulering

Det er relevant kort at præcisere, hvordan projektet operationaliserer begreberne ideologi og moral. Med ideologi menes grundlæggende forestillingsuniverser og modeller, der indeholder beskrivende analyser af, hvordan samfundet må forstås, samt normative tanker om hvordan det bør se ud (web2). Moralske grundantagelser forstås i vores optik som grundlæggende opfattelser af, hvordan rigtigt og forkert tilskrives handlen, tanker og meninger. Ideologiske og moralske grundantagelser er naturligt ofte sammenfaldende, da der i forbindelse med ideologiske grundantagelser ofte følger moralske implikationer og vurderinger. Problemformuleringens andet led skal forstås i denne sammenhæng, da projektet tillige ønsker at have opmærksomhed på interne ambivalenser i bladenes forståelser. Besvarelsen udformes med inspiration i hermeneutikkens vekselvirkning mellem del og helhed, hvilket uddybes i afsnit *1.4*.

1.3 Historiografi

Nærværende afsnit vil belyse forskningen omkring den illegale presse under besættelsen. Som allerede anført må besættelsestiden være en af kerneperioderne i moderne danske historie, hvilket naturligvis også kan afspejles i forskningen. Fælles for meget af forskningen omkring den illegale

presse er, at fokus enten er på det organisatoriske og strukturelle, eller på graden af den illegale presses påvirkning af den offentlige opinion.

Historiker John T. Lauridsen udarbejdede i 1997 artiklen *Undergrundspressen i Danmark 1940-45. Samlinger og litteratur*, hvori den hidtidige forskning præsenteres. Jørgen Hæstrup udsendte i 1959 værket *Hemmelig Alliance*, hvor omdrejningspunktet var hovedtræk af den danske modstandsorganisations udvikling 1943-1945, men heri behandledes ikke den illegale presse, da den, ifølge Hæstrup, var af så stor en betydning og havde et så betydeligt omfang, at den fortjente en selvstændig fremstilling. Det bebudede værk om den illegale presse kom dog aldrig (Lauridsen 1997:261;295).

Hans Snitker var en af de første, der bragte forskningen omkring den illegale pressevirksomhed frem, bl.a. i forbindelse med undersøgelsen af *Frit Danmarks* historie (1959) og hans bidrag i værket *Besættelsestidens Hvem-Hvad-Hvor* (1965). I sidstnævnte værk præsenterede Snitker et rids af den illegale presse fra 1940-45, hvilket ikke var set før. Snitker var ikke kun interesseret i statistisk materiale omkring bladenes oplag og udstrækning, men undersøgte ligeledes i hvilket omfang, den illegale presse påvirkede den danske befolkning og dennes opinion – et tema der synes gennemgående i undersøgelser relateret til den illegale presse under besættelsen. Snitker konkluderede, at den illegale presse må siges at have opfyldt dens formål, og at det klare vendepunkt i dens rolle var omkring aug. 1943, hvor blandt andre *Frit Danmark* spillede en rolle i folkemobiliseringerne (Lauridsen 1997:295f). I 1965 fremkom ligeledes antologien *Den Illegale Presse 1940-45* redigeret af Buschardt m.fl. i samarbejde med Det kgl. Bibliotek. Denne antologi fremstiller udvalgt stof fra de illegale publikationer, hvor hovedvægten er på modstandsbevægelsens tidligere år (Buschardt m.fl. 1965:11).

Hans Kirchhoff er en af de markante danske besættelseshistorikere, og han tildeler den illegale presse en fremtrædende rolle under besættelsen. I 1979 blev et stort empiriske materiale lagt frem omkring den illegale presse i Kirchhoffs magnum opus *Augustoprøret 1943* (Lauridsen 1997:300). Kirchhoff var også ophavsmanden bag kategorierne *konsensus-* og *konfliktsynspunktet*, der har været dominerende i historiografien siden (Christensen m.fl. 2009:20f). Disse to kategorier sigter dog på at beskrive forskerens vurdering af den grundlæggende dynamik i besættelsestiden, og falder dermed udenfor projektets ambition om at undersøge *Frit Danmark* og *De frie Danskes* indhold.

De første egentlige indholdsstudier af den illegale presse kom i 1969, hvor Wilhelm von Rosen og Palle Roslyng-Jensen indgav hver deres afhandling under titlen: *Den politiske og*

ideologiske debat i den illegale presse og litteratur under Danmarks besættelse¹. Ifølge Lauridsen indeholder disse to afhandlinger den "(...) første systematiske indholdsgennemgang af et stort nogenlunde repræsentativt udvalg af den illegale presse med henblik på debatten af politiske og ideologiske spørgsmål." (Lauridsen 1997:301). I relation til den ideologiske debat fastslår Roslyng-Jensen i sin diskussion følgende: "En speciel ideologisk debat finder kun i yderst ringe omfang sted i den illegale presse." (Roslyng-Jensen 1969:255). I de tilfælde hvor der fremkommer såkaldte ideologiske elementer, er det kun som 'biaspekter' (ibid.), hvilket også afspejler Roslyng-Jensens afsluttende konklusion, hvori han skriver, at det er svært at "(...) konstatere nogen egentlig ideologisk debat i den illegale presse." (ibid.:260). Wilhelm von Rosens afhandling indeholder, trods sit store omfang, ikke en dybdegående analyse af den ideologiske karakter af *Frit Danmark* og *De frie Danske*. Afhandlingen tager mere præg af kortfattede, selvstændige tematiske diskussioner, og indeholder ikke en egentlig samlet konklusion ift. den ideologiske debat (se von Rosen 1969).

Det skal dog bemærkes, at der findes en række undersøgelser omkring den illegale presses rolle og betydning i konkrete situationer, men dette forankret i lokale forhold. Et eksempel kunne her være Aage Trommer, der undersøgte auguststrejken i Esbjerg i 1943 (Hong 1996:8;Lauridsen 1997:298). Her er omdrejningspunktet dog igen den illegale presses betydning, hvilket nærværende projekt altså afgrænser sig fra af en række grunde. For det første at undersøgelsen er yderst kompliceret, for hvordan kan man verificere f.eks. *Frit Danmarks* påvirkning af den offentlige opinion? For det andet er projektets fokus på de ideologiske og moralske grundantagelser i *Frit Danmark* og *De frie Danske* – dvs. vores omdrejningspunkt bliver indholdet i de udvalgte blade, og ikke i hvor høj grad, de påvirkede det omgivende samfund.

Af betydning for nærværende projekt skal Hans Snitkers værk *Frit Danmark – bladet og organisationen* (1977) nævnes. Som titlen antyder er fokus dog også her på det organisatoriske aspekt og på personerne bag *Frit Danmark*. Bogen bidrager dog væsentligt til forståelsen af *Frit Danmark*.

Af nyere forskning, der ligeledes placerer sig indenfor den illegale presse under besættelsen, skal nævnes Nathaniel Hongs værk *Sparks of Resistance – The Illegal Press in German Occupied Denmark, April 1940 – August 1943* (1996), hvis formål var at afdække pressens betydningen og dennes udvikling. Tidsmæssigt afgrænser Hong sin analyse til perioden fra den illegale presses fremkomst i okt. 1941 og frem til aug. 1943 – med den begrundelse, at aug. 1943 udgør en

---

¹ Både Von Rosen og Roslyng-Jensens afhandlinger er upublicerede specialer, men medtages dog her, da de er af relevans for projektet. Begge afhandlinger er tilgængelige på Det kgl. Bibliotek.

skillelinje, da politikere og organisatoriske ledere her blev isolerede og mistede tilknytningen til befolkningen, pga. samarbejdspolitikens endeligt og regeringens afskedigelse (Hong 1996:3f). I sit konklusionsafsnit *Limitations of the Research* anfører Hong dog, at en væsentlig begrænsning ved hans valg af afgrænsning består i, at der stadigvæk efter aug. 1943 var 20 måneder tilbage af besættelsen – en på mange måder mere interessant og politisk kompleks periode; “*The political geography and the activity of the illegal press after august 1943 deserves more attention.*” (Hong 1996:256). Hvis der holdes fast ved den illegale presses betydning for den folkelige opbakning til den organiserede modstandskamp, kan perioden frem til aug. 1943 nok siges at være kendetegnet ved en form for kamp mellem samarbejdspolitikens politiske linje, og den linje, der kom til udtryk i den illegale presse. Hvor perioden frem til aug. 1943 er blevet betegnet som den vigtigste for den illegale presse på grund af dens afgørende slag mod og anfægtelse af samarbejdspolitikken (Buschardt m.fl. 1965:11), kan også perioden efter aug. 1943 siges at udgøre et ganske interessant nedslag. Både med støtte i det ovenfor præsenterede citat fra Hong, men også fra en betragtning om, at den illegale presse efter aug. 1943 kan siges at stå i en privilegeret position i den førnævnte kamp om den politiske linje.

Som ovenstående indføring i det historiografiske felt illustrerer, foreligger der umiddelbart ingen undersøgelse af *Frit Danmark* og *De frie Danske* med fokus på deres ideologiske og moralske grundantagelser – og slet ikke med vægt på besættelsestidens sidste del. Fælles for Hong's værk og von Rosen og Roslyng-Jensens afhandlinger er, at fokus her er på den illegale presse som helhed, og ikke på specifikke blade. Nærværende projekt placerer sig herved tidsmæssigt i forlængelse af Hong. Dette gøres, jf. afsnit 1.4.2, med en hermeneutisk inspireret tolkning, da vi er af den overbevisning, at bladene ikke nødvendigvis ekspliciterer bestemte ideologiske standpunkter, men at der gennem et studie af indholdet dog må ligge nogle tanker og udgangspunkter, der kan pege på særlige samfundsopfattelser og moralske grundantagelser. Med hensyn til Roslyng-Jensens ideologiforståelse bemærker Hong, at den definition Roslyng-Jensen abonnerer på, kan kritiseres for at være for snæver, idet der henvises til en debat på et højere teoretisk niveau (Hong 1996:10). Vi deler Hong's kritik af Roslyng-Jensen, da vi mener, at der godt kan være ideologiske elementer i bladenes indhold, uden det behøver at være en del af en ideologisk debat, jf. afsnit 1.2.1.

1.4 Metodiske refleksioner

1.4.1 Afgrænsning og valg af Frit Danmark og De frie Danske

Af omfangsmæssige hensyn har vi udvalgt to blade; *Frit Danmark* og *De frie Danske*². Både FD og DfD tilhører de store, landsdækkende blade, og fælles for bladene er, at de er født ind i en fælles modstandskamp, og derved begge agiterer kraftigt for modstand. I forlængelse af vores ideologiforståelse har vi fundet det interessant at tage afsæt i to illegale blade, der i udgangspunktet er selverklærede partipolitisk neutrale, jf. kapitel 2, da der altså ikke på forhånd ligger eksplicite ideologimarkeringer hos bladene. Projektets ønske med denne afgrænsning er ikke at generalisere i forhold til den illegale presse som helhed, men at opnå en nuanceret forståelse af FD og DfD. Projektets resultater kan således tænkes som en form for pilotprojekt for en lignende undersøgelse af den illegale presse i sin helhed, og vil således stadig bidrage med et interessant indspark til besættelseshistoriens historiografi.

Periodemæssigt foretager projektet ligeledes en afgrænsning, og medtager udelukkende FD og DfD's blade fra aug. 1943 frem til befrielsen i maj 1945. Startpunktet i aug. 1943 er valgt af særligt tre årsager. Den ene bunder, som nævnt i det historiografiske afsnit, i en overvejelse om, at den illegale presse efter samarbejdspolitikens sammenbrud givetvis indtager en mere uafhængig position, der efterlader større rum for identifikationen af ideologiske elementer. Samtidig er perioden efter aug. 1943 karakteriseret ved en stadig mere intensiv og anspændt situation i besættelsen – også dette kan tænkes som gunstigt for grundlæggende ideologiske og moralske markeringer. Den sidste årsag er ligeledes historiografisk og relaterer sig dermed direkte til ovenstående præsentationen af den eksisterende forskning omkring den ideologiske karakter af besættelsestiden illegale presse. Denne periodemæssige afgrænsning medfører, at kildematerialet for FD's vedkommende tæller 20 blade, mens der i denne periode udkom 22 blade af DfD. Disse 42 blade ligger alle tilgængeligt online, og kan læses via www.illegalpresse.dk. Det skal bemærkes, at vi afgrænser os til alene af beskæftige os med hovedbladene af FD og DfD – FD's Nyhedstjeneste er således ikke inddraget. I projektets undersøgelse inddrages naturligt en lang række citater fra både FD og DfD, og det skal her bemærkes, at vi har valgt at normalisere disse, således at de fremstår med nutidig dansk retskrivning.

Endvidere afgrænses visse indholdsmæssige elementer af hensyn til et ønske om at holde fokus på danske forhold. Særlig markant er muligvis fraværet af bladenes betragtninger vedrørende forholdet til Sovjetunionen. Dette felt åbner for mange interessante diskussioner, hvorunder

---

² Herefter forkortet til FD og DfD.

kommunisternes rolle og 'sovjetfrygten' kunne fremhæves blot for at nævne to, men disse falder uden for projektets ramme.

1.4.2 Strategi og disposition

Som kvalificering af problemformuleringen falder projektets resultater i fire kapitler, der hver følger to hovedspor af ideologiske og moralske grundantagelser. Disse fire kapitlers titler, "*Kampen*", "*Folket*", "*Fjenden*" og "*Opgøret*", markerer projektets operationalisering af de vigtigste tematikker indenfor de ideologiske og moralske universer, der undersøges. Titlernes gåseøjnene angiver ønsket om at gå dybere ned i bladenes indhold og fortolke det rent deskriptive.

Fortolkning anvendes i bestræbelsen på at identificere bladenes ofte implicite ideologiske og moralske grundantagelser. Målet er altså at fastslå, hvad den bagvedlæggende mening til tekstens meddelelser kan tænkes at være (Kristensen 2007:102ff.). Forudsætningen for fortolkningen bliver derved, at teksten kan læses og forstås. Som nævnt er kildematerialet digitaliseret og tilgængeligt via www.illegalpresse.dk. Bladenes sprog adskiller sig naturligt en smule fra det nutidige i form og stavemåde, og der kan forekomme ord eller begreber, som kan have skiftet betydning over tid. Dette må vi selvfølgelig være opmærksomme på i vores læsning og fortolkning. Projektets undersøgelsesstrategi og læsning er inspireret af den hermeneutiske cirkelbevægelse mellem del og helhed (ibid.:107), hvilket kommer til udtryk på flere måder. Dels er vores læsning af bladene betinget af eksisterende viden fra tidligere læste tekster, hvis budskaber desuden problematiseres af bladenes indhold – altså finder der en cirkelbevægelse mellem forforståelse og kildemateriale sted. På en lignende måde foretages desuden en bevægelse mellem del og helhed internt i kildematerialet, da bladenes specifikke tilkendegivelser hele tiden må forstås i henhold til deres helhed og ophav. I relation til det indholdsmæssige må det i forbindelse med projektets kildearbejde desuden nævnes, at kilderne ikke skal anvendes til at beskrive faktuelle begivenheder. Således er det groft sagt uden betydning, hvorvidt bladenes gengivelser er historisk korrekte, da fokus derimod ligger på ideologiske og moralske grundantagelser i det indholdsmæssige, og den cirkulære fortolkning af disse.

Undersøgelsesresultaterne struktureres således efter de fire hovedtematikker, og udfolder sig i hovedtræk således: "*Kampen*" tager afsæt i, hvordan modstandskampen og dens midler positioneres og beskrives i de to blade. Centrale spørgsmål i dette kapitel er derved: Hvad kæmpes for, hvordan kæmpes der, hvilke omkostninger medfører kampen, og er kampen omkostningerne

værd? *“Folket”* spørger derefter til, hvordan det danske folk og dets egenskaber perciperes, karakteriseres og afgrænses. I kapitlet *“Fjenden”* rettes fokus på de forskelligartede fjendebilleder, der er på spil i de to blade. Interessen ligger særligt på, hvilke argumentationer der danner baggrund for opfattelsen af de respektive fjendekategorier, og hvordan disse kan siges at udvikle sig. Afslutningsvis vil *“Opgøret”* beskæftige sig med, hvordan FD og DfD behandler spørgsmålet om efterkrigstidens problematikker – hvad skal der gøres op med, hvorfor, og med hvilke midler?

De fire kapitler står naturligt i tæt relation, og særligt i forhold til ideologiske og moralske grundelementer forbindes de. Derfor aktualiserer de hver for sig referencer, dilemmaer og spørgsmål til hinanden. Som en konsekvens af dette og projektets fortolkende tilgang udfoldes kapitlerne som en blanding af analyse og diskussion. De fire afsnit kan således læses særskilt, men bør betragtes som helhed.

2 FRIT DANMARK & DE FRIE DANSKE – SITUATIONEN VED AUGUST 1943

På baggrund af det ovenstående vil dette kapitel danne overgang mellem indledningen og fremstillingen af undersøgelsens resultater. Samtidig fungerer kapitlet som en kontekstuel indføring til *Frit Danmark* og *De frie Danske*, deres syn på begivenhederne 29. aug. 1943, og Frihedsrådets oprettelse.

Som det kort er nævnt, var begge blade, på hver deres måde, selverklærede partipolitisk neutrale. Dermed ikke sagt, at der ikke i bladgrupperne eksisterede politiske synspunkter, hvilket personkredsene bag bladene kan være en indikator for. FD udkom første gang 22. apr. 1942, og bag stod en kreds af personer med vidt forskellige politiske orienteringer – med egne ord af personer, “(...) som tidligere har haft meget modsatte anskuelser, og som måske vil blive uenige igen når forholdene i Danmark tillader os at tale frit og åbent som i gamle dage.” (FD, 1, 1.årg. apr. 1942:1). Gruppen tegnedes af initiativtagerne John Christmas Møller, politisk leder af det Konservative Folkeparti og DKP’s formand Aksel Larsen, samt kommunisterne Mogens Fog og Børge Houmann, de konservative Ole Kiilerich og Ole Chievitz, socialdemokraterne Thomas Døssing og Henry Christensen og Rud Prutz fra det Radikale Venstre (Snitker 1977:18; Christensen m.fl. 2009:353). Denne sammensætning illustrerer gruppens eget ønske om at skabe “(...) *et illegalt modstandsinitiativ på national, tværpolitisk basis.*” (Snitker 1977:11). Trods dette kom den kommunistiske fraktion i bladgruppen hurtigt til at dominere (Christensen m.fl. 2009:357). Christmas Møller, hvis antityske holdninger fik stigende opmærksomhed, valgte allerede i slutningen af apr. 1942 via Sverige at søge eksil i England. Muligvis betød dette, at der åbnedes for større indflydelse fra kommunistisk side. Fog blev i hvert fald en centralt person bag FD’s standpunkter – en position Børge Houmann overtog efter Fogs fængsling i Shellhuset fra okt. 1944 til mar. 1945 (Snitker 1977:150).

DfD understregede ligeledes selvopfattelsen om at være en gruppe med et upolitisk[deres ord] standpunkt, der arbejdede ud fra en nationale linje i oplysningens tjeneste (DfD, 10, 3.årg. juli 1944:9). Bladet udkom første gang 5. dec. 1941, og var en udvikling af den tidligt dannede og konservativt funderede modstandsgruppe Vædderen, og blev det første landsdækkende borgerlige, konservative blad (Hong 1996:138; Birkelund 2000:37; Christensen m.fl. 2009:359;539). På trods

af den erklærede partipolitiske neutralitet, må DfD betragtes som helt central for den illegale presses borgerlige fløj. Efter en politikaktion mod DfD i efteråret 1942 reorganiseredes bladet, og i 1943-44 kom Kaj Holbech til som en del af ledelsen (Kirchhoff m.fl. 2002:104f). Efter Holbechs indtræden fik DfD et mere kulørt præg, ligesom der i stigende grad anvendtes billeder i bladet. Denne udvikling har været medvirkende til at give DfD tilnavnet 'den illegale presses Ekstrablade' (Kirchhoff m.fl. 2002:105). Efter et møde i sep. 1943 blev Erling Foss tilknyttet DfD, og blev bladets repræsentant i Frihedsrådet – en position, som Aage Schoch overtog efter Foss' flugt til Sverige i 1944.

Situationen i aug. 1943 var på mange måder afgørende. Tysklands krigslykke så i sommeren 1943 ud til at vende med de allieredes landgang i Italien og Mussolinis fald, hvilket gødede jorden for en oprørske folkestemning i Danmark – man fornemmede, at afgørelsens time var nær, og trodsede nu tyskerne i højere grad, hvilket også gjorde sig udslag i et stigende antal sabotageaktioner, strejker og gadeuroligheder. Sommeren 1943 kulminerede med et tysk ultimatum 28. aug., hvor det krævedes, at der indførtes undtagelsestilstand med en række foranstaltninger; forbud mod strejker, natlig udgangsforbud, oprettelse af særdomstole og dødsstraf for sabotage og våbenbesiddelse. Regeringen afviste ultimatummet umiddelbart efter, der betød samarbejdspolitikens endeligt og regeringens tilbagetrædelse den 29. aug. (Christensen m.fl. 2009:454ff)

DfD så sabotagen og strejkerne som udløsende faktorer for samarbejdspolitikens sammenbrud (Birkelund 2000:208f), og FD konstaterede, at der nu var 'rene linjer', da magten nu var overtaget af dem, der længe havde haft den – besættelsesmagten – og opfordrede til skærping og videreførelse af modstandskampen (Snitker 1977:97). Begge blade så således positivt på augusthændelserne og understregede, at Danmark *nu* var i krig med Tyskland. Fælles for begge blade var dermed det nationale standpunkt og udgangspunktet om, at være født ind i samme modstandskamp – en kamp, der efter samarbejdsregeringens afgang nu kunne rettes fuld fokus på (Christensen m.fl. 2009:443).

Som resultat af forsommerens forhandlinger mellem Erling Foss, Mogens Fog og Frode Jakobsen og i kølvandet på 29. aug., dannedes Danmarks Frihedsråd med det mål at koordinere de forskellige initiativer i modstandskampen (Christensen m.fl. 2009:507f). Med Foss og Fog blev FD og DfD repræsenterede i Frihedsrådet, hvilket naturligt afspejlede sig i begge blade, der begyndte at indoptage en række synspunkter, bl.a. formuleret i Frihedsrådets pjece *Når Danmark Atter er Frit*,

der udstak retningerne for efterkrigstidens retsopgør og Danmarks fremtid (Kirchhoff m.fl. 2002:354f).

Når bladenes agitation for modstandskampen betragtes er den stigende spænding mellem modstandsbevægelsen og den tyske besættelsesmagt værd at have i bevidstheden. Et forhold, der blev voldsommere og som intensiveres rundt om, og på grund af, centrale begivenheder i projekts periode – eksempelvis den tyske aktion mod de danske jøder okt. 1943, Folkestrejken i sommeren 1944 og politiets afskedigelse i sep. 1944. Situationen, ved projektets periodes begyndelse, var således yderst anspændt, hvor begge blade så nu sig selv som værende i krig.

3 "KAMPEN"

I det følgende bliver det tydeligt, at bladene fremstiller *kampen* som en ideologisk grundkamp for frihed og demokratiske idealer, hvor det aktive element af kampen tilskrives en selvstændig moralsk værdi. Kampen fremstår i vores optik som en form for irregulær krig, hvis karakter indeholder en bagvedliggende moralsk grundantagelse om, at kampen er nødvendig, og at individuelle ofre må bæres i kampen for og af hensynet til helheden.

Med følgende citat kan et interessant billede på, hvordan DfD betragtede sig selv og modstandskampens grundlæggende karakter tegnes: "*Vi kæmper med blanke våben for frihed, sandhed og humanitet imod undertrykkelse, løgn og voldsmetoder – derfor kan vi ikke tabe.*" (DfD, 1, 3.årg. okt. 1943:3). Citatet må siges at udgøre et klart eksempel på DfD's opfattelse af den ideologiske grundkamp, den illegale presse og de illegale aktiviteter udkæmper; nemlig kampen mellem frihed og undertrykkelse, sandhed og løgn, humanisme og vold. Modsætninger der optræder et væld af steder i DfD, men deslige er kendetegnende for FD (eks. FD, 1, 3.årg. apr. 1944:8f). Delsætningen efter tankestrengen må, med ordet *derfor*, læses som en eksplicit ideologisk markering: *Fordi* kampen udkæmpes *for* frihed, sandhed og humanisme *kan* den umuligt tabes. Heri ses altså en tro på, at det gode, frie, sande og menneskelige altid vil sejre. En lignende dikotomisk figur kan findes i tilfælde, hvor modstandens idealer og principper sættes i modsætning til besættelsesmagts (eks. DfD, 10, 2.årg. aug. 1943:1; FD, 9, 3.årg. jan. 1945:1). Hvor det før var modsætningen fri/ufri eller god/ond, kan denne dikotomi siges at være demokratiske idealer og principper over for totalitære. I det hele taget ses, i både DfD og FD, det gennemgående virkemiddel, at anvende beskrivelser af besættelsesmagts indgreb, forfølgelse, arrestationer, vold, og lign. som det diametrale modbillede af modstandsbevægelsens aktiviteter (eks. DfD, 10, 2.årg. aug. 1943:5; DfD, 2, 3.årg. dec. 1943:9; DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:5; FD, 2, 3.årg. maj 1944:2). Modstandskampen karakteriseres således som en essentiel ideologisk kamp for frihed og demokrati.

Hvis fokus rettes mod spørgsmålet om, hvordan kampen skal kæmpes, findes der naturligvis en enorm mængde af referencer til sabotageaktioner i både FD og DfD. Både i bladene og blandt befolkningen opstod en række moralske spørgsmål som udløber heraf, hvis overordnede grundspørgsmål kan siges at være, hvorfor overhovedet sabotere? Netop dette grundlæggende spørgsmål tages op af DfD, og begrundelsen for sabotagen lyder, at det er ønsket om at bekræfte

nazismen og Tysklands fjendestatus over for den allierede verden, samt, og ikke mindst, at Hitlers politik har berøvet Danmark andre kampmidler (DfD, 2, 3.årg. dec. 1943:3). Med denne artikel giver DfD dermed svar på tiltale i forhold til kritiske røster, der har stillet spørgsmålstejn ved sabotagens grundlag. I det efterfølgende nummer bringes uddrag af en juleprædiken, der er skrevet på opfordring af DfD, og derfor kan tolkes som en afspejling af bladets syn, som henleder opmærksomheden på, at frelse er omkostningsfuldt – at det må blive en blodig hånd, der skal rive Danmark fri (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:3f). Hvis disse to numre ses i forlængelse af hinanden, skaber de fra forskellige vinkler begge et argument om sabotagens nødvendighed. På et mere overliggende niveau kan de desuden illustrere, hvordan DfD, via betragtningen om nødvendighed, kommer kritiske spørgsmål om sabotagens berettigelse i forkøbet. Som en grundantagelse fremkommer altså udgangspunktet om sabotageaktionen som en adækvat modstandsform til dens formål. På et moralsk niveau bliver sabotagen derfor nødvendig, og må udføres selvom den er blodig, da det er handlinger som disse, der skal sikre Danmarks frihed. FD bringer ikke beskrivelser af sabotagen i tilnærmelsesvis samme omfang som DfD. Heri ligger dermed en selvstændig pointe, der understreger, at DfD samlet set er langt mere eksplicit agiterende overfor modstandshandlingerne end FD. Men dermed ikke sagt, at der ikke kan identificeres en agitation fra FD's side. På et mere subtilt niveau kan eksempelvis understregningen af den aktive handlings status klart læses som en påskønnelse af sabotage eller lignende modstandsaktiviteter (FD, 12, 2.årg. mar. 1944:12). Den klare opfordring til aktiv handling er i hvert fald ikke til at komme udenom. Samme understregning findes en række andre steder – eksempelvis slås det fast, at "(...) *Danmark som alle andre nationer selv må kæmpe for sin frihed.*" (FD, 6, 2.årg. sep. 1943:5), eller "*Kortsynede, uidealistiske mennesker vil sige, at det kun er en tom og unyttig demonstration at trodse de tyske forbud (...) men vi andre ved, at det ikke er nok at føle afsky for en uret, - hvis man ikke også viser den og bekæmper ondet, har man tabt sin ret.*" (FD, 10, 2.årg. jan. 1944:9). Disse syn på koblingen mellem modstandsarbejde og nødvendighed kunne kaldes handlingens nødvendighed. Den aktive modstandshandling fremstår simpelthen som en helt central værdi i grundfiguren for modstandskampen i både DfD og FD. Bl.a. anvender DfD datoen den 29. aug. 1943, der betegnes som tyskernes krigserklæring, og aktionen mod de danske jøder til at markere det skel, der gør denne kendsgerning tydelig; det er ikke længere muligt at forholde sig passivt (DfD, 1, 3.årg. okt. 1943:4). Dette eksempel illustrerer tillige, hvordan *tiden*, eller tingenes tilstand, gøres til grundlaget for den aktive handlings nødvendighed. Tiden bliver brugt på samme måde i FD, hvor det ligeledes understreges, at det "(...) *alene er tyskernes tilstedeværelse i vort land, der betinger anvendelse af*

kampmidler, som før var os fremmede.” (FD, 8, 2.årg. nov. 1943:2). Der vendes i det kommende kapitel *”Folket”* tilbage til bemærkningen om, at de anvendte kampmidler betragtes som fremmede. På denne måde bliver referencen til det faktum, at Danmark er besat i sig selv brugt som en legitimerende faktor i bladenes argumentation for, at deres perspektiv er det rigtige at følge. Der er simpelthen kræfter på spil, der nødvendiggør bestemte handlinger.

Ved siden af sabotagen er det tydeligt, at de såkaldte stikkerlikvideringer udgjorde en af de meget betydningsfulde modstandsaktiviteter i både FD og DfD’s optik. Stikkervirksomhed gives meget spaltepads og fordømmes på det kraftigste. Uagtet, at formen ofte er ganske nøgtern rapporterende, er DfD særligt markante i deres agitation mod stikkere. Mange steder opfordres direkte til likvidering: *”Sårene er desværre ikke af dødelig karakter, så vi håber, at patrioterne får bedre held næste gang.”* (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:2), eller *”Stikkeren, Fru Hedvig Pelbo, Faksegade 3, er blevet såret af et revolverskud. Man må håbe på bedre træfsikkerhed næste gang.”* (ibid.:12). Der efterlades ingen tvivl om standpunktet i forhold til modstandskampens midler og synet på stikkerne, og igen inddrages nødvendighedsargumentet:

Vi er et besat land, der fører krig mod besættelsesmagten, vor front er usynlig, vore våben er sabotage og propaganda, og vor farligste fjende er ikke tyskerne, men deres femte kolonne, de danskfødte landsforrædere, stikkerne. Vi er et folk i krig, og hos os som hos alle krigsførende nationer straffes spionage og angiveri med døden. (...) Politisk mord er det blevet kaldt, men det er forkert, det, der finder sted, er eksekvering af en dødsdom for krigsforbrydelse. (DfD, 4, 3.årg. jan. 1944:12)

Flere elementer i dette citat er centrale at fremhæve. For det første kan der rettes opmærksomhed på standpunktet *’et land, der fører krig’*. Da der ikke forelå nogen officiel krigserklæring (Bekker-Nielsen 2001:55f;190) ses det her, hvordan DfD diskret gør deres egen krigserklæring til folkets. Dette repræsentationsvirkemiddel vender vi tilbage til i kommende kapitel *”Folket”*. Det forhold, at kampen karakteriseres som en krig, bliver dog deslige et argument for at tildele modstandsaktiviteterne et statusskifte. Citatets skelnen mellem *’mord’* og *’eksekvering af dødsdom’* viser en klar moralsk grundantagelse om, at det at tage et andet menneskes liv ikke nødvendigvis er én og samme sag. Den indholdsmæssige beskrivelse af krigens usynlige front og våben, kan i vores optik vise, hvordan kampens karakter er irregulær. Når fjendebilledet tegnes i det nedenstående kapitel *”Fjenden”* ses det, at denne irregularitet tillige antager borgerkrigselementer. Det er desuden værd at bemærke, hvordan *’eksekvering af dødsdom’* konnoterer, at der forud er gået en eller anden form for domsafsigelse. Det kunne i denne forbindelse anføres, at der opstår et grundlæggende paradoks, når modstandskampen på den ene side som ideologisk udgangspunkt forsvarer demokratiets principper og idealer, og på den anden side indtager rollen som både

dømmende og udøvende magt. Omvendt er det jo netop fraværet af den demokratiske retssikkerhed, der fordrer et kompromis med adskillelsen af disse magtinstanser. At besættelsen ligeledes medfører et kompromis med grundlæggende danske karaktertræk skal det vendes tilbage til nedenfor. Sidst kan der peges på den eksplicite afstandstagen til politiske mord. Som pendant trækkes der i begge blade en klar skillelinje mellem de nødvendige stikkerlikvideringer og nazistiske hævmord og voldsattentater (eks. DfD, 4, 3.årg. jan. 1944:10; FD, 1, 3.årg. apr. 1944:9). Likvidering og mord står klart i et modsætningsforhold. Stikkerlikvideringerne bliver, i modsætning til de nazistiske mord, med støtte af Frihedsrådet betragtet som ansvarlige, da stikkerne er til "(...) *fare for det danske folk og dets retfærdige kamp. Skadedyr bør ikke tåles.*" (DfD, 2, 4.årg. dec. 1944:11). Her ses altså et eksempel på et moralsk værktøj, og et radikalt retorisk virkemiddel, hvor stikkere gøres til skadedyr. Dette vendes der tilbage til i det kommende afsnit "*Fjenden*".

FD har, i relation til stikkerlikvideringerne, en markant mindre tabloidkarakter og bringer ikke på samme måde rapportager og lign. omkring likvideringer af stikkere. Omvendt markerer FD sig dog lejlighedsvis ganske bombastisk og anfører bl.a., at stikkere ofte er åndeligt laverestående individer – og for storstikkerne gælder det, at de må skaffes af halsen og uskadeliggøres (FD, 10, 2.årg. jan. 1944:12; FD, 1, 3.årg. apr. 1944:6). FD placerer sig derved på linje med DfD i betragtningen om kampens karakter. Det ovenfor præsenterede lange DfD-citat fortsætter således: "*Frihedsfronten har valget mellem nederlag eller henrettelse af stikkerne – valgte den det første, var den ikke værdig til at kaldes ved sit navn.*" (DfD, 4, 3.årg. jan. 1944:12). Likvideringerne bliver altså dertil et spørgsmål om værdighed. Altså må disse citater, hvis de tolkes lidt videre, medføre en grundfigur, hvor udførelse af aktive handlinger tillægges en moralsk pligt; hvor det enten er likvidering eller nederlag. På et højere teoretisk plan kan det påpeges, at den moralske forpligtelse til at handle potentielt driver kampens egen inert i gang, og der opstår en situation, hvor intensivering på den ene side modsvares af intensivering på den anden. Hvorvidt bladene spillede en direkte rolle heri, kan naturligt være svært at afgøre, men DfD indeholder flere passager, der kan tolkes i denne retning. Som eksempel indskærpes: "(...) *Deres død [unge danske] er ikke forgæves! Det betyder skærpet modstand, nye mænd og kvinder aktive i frihedskampen!*" (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:8). Et andet sted understreges det, at stærkere pres fra fjenden vil besvares med hårdere modtryk – at modstanden vil skærpe kampmidlerne i samme takt, som fjenden skærper sine (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:2). FD adskiller sig på dette punkt, da der ikke heri på lignende måde fremkommer sådanne gengældelsesfigurer i relation til kampens karakter. Til gengæld skal det

senere vises, at FD markerer sig kraftigt i forbindelse med efterkrigstidsproblematikkerne, jf. ”Opgøret”.

Med ovenstående aktualiseres en af ’krigstilstandens’ uundgåelige følger; ofrene. En dimension af modstandsaktiviteterne, som begge blade tager stilling til, også moralsk. Her er det relevant at skelne mellem modstandens egne ofre på den ene side og civile ofre på den anden. DfD’s syn på modstandens egne ofre kan umiddelbart udledes direkte af ovenstående citat; døden er ikke forgæves, den avler fornyet og forstærket modstand, og døden bliver dermed en slags dynamo for kampen. FD indtager et tilsvarende standpunkt: ”(...) *man er båret over hensynet til sig selv og løftet op til ansvaret for det hele, som betyder verdens frelse fra barbariet.*” (FD, 7, 2.årg. sep. 1943:3). Det fremstår derfor klart, at det enkelte offer ikke må udviske det klare fokus på hensynet til helheden; kampen mod barbariet, ufriheden og undertrykkelsen. Sat på spidsen kan synspunkterne tolkes som ’hellere ofre end føje’. Disse argumentationer, ift. tab i egne rækker, gør sig også gældende overfor modstandskampens civile ofre. FD er igen ganske eksplicitte: ”(...) *det ville være lige så ulogisk at forkaste sabotagen som våben på grund af nogle uheld som at fordømme al kirurgisk lægevirksomhed, blot fordi en enkelt kirurg engang var kommet galt afsted.*”; ”*Vi er i krig med Tyskland. Vi må betale de ofre, det koster i værdier og menneskeliv.*” (FD, 8, 2.årg. nov. 1943:2). Her findes altså klart en opfattelse af, at kampens ofre, også de civile, *må* bæres for, at friheden kan nås. En central ideologisk grundantagelse om kampens karakter er således, at helheden vejer tungere end enkeltdelene. Set i et større perspektiv medfører kampen for menneskeheden ofre. Hensynet til helheden medfører både et moralsk og praktisk ansvar for at handle (FD, 7, 2.årg. sep. 1943:3). Samme rationale findes hos DfD i førnævnte bemærkning om, at det må blive en blodig hånd, der skal trække Danmark fri. I samme tidsperiode bringer DfD en artikel, hvori der direkte kommenteres på civile tab: ”*Det er yderst beklageligt, hvis sagesløse danske borgere kommer til skade under partisanernes kamp mod undertrykkerne, men nu ved enhver, at det er livsfarligt at være i stue med tyskerne og kan rette sig derefter.*” (DfD, 1, 3.årg. okt. 1943:3). Det er værd at bemærke, at civile tab beklages, men at der ikke er tale om en egentligt afstandtagen til civile ofre. FD antager samme standpunkt, og taler endda om, at enhver må træffe egne sikkerhedsforanstaltninger for at undgå at blive offer (FD, 1, 3.årg. apr. 1944:9). Interessant er det også, at kampen nu antager karakter af en partisanekrig, hvor der ikke kan garanteres mod civile tab, og citatet kan igen tolkes som en understøttelse af nødvendighedsargumentet. Der er i øvrigt, med DfD’s ord, forskel på at løfte sværdet og møde det (DfD, 7, 3.årg. apr. 1944:12). Ovenstående

citater markerer i sig selv en moralsk stillingtagen, og det bliver tydeligt, at kampen, aktionerne eller den aktive handling som sådan, trods tab, udgør det moralsk rigtige. I tillæg til disse henvisninger til den større sag, eller hensynet til helheden, gøres der dog også i begge blade noget ud af at understrege aktionernes akkuratess og humane karakter. I DfD begrundes beskrivelsen 'human' med, at den danske partisanekrig[tekstens ord], til sammenligning med andre lande, føres ublodigt – at antallet af ofre er meget lille i forhold til materielle ødelæggelser på grund af natangreb (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:9). Lignende findes i FD, der skriver: ”*Enhver uvildig må beundre den ansvarsbevidsthed og hensynstagen, der har kendetegnet de hidtidige angreb på besættelsesmagtens interesser.*” (FD, 8, 2.årg. nov. 1943:2). Vished for skyld er også noget, der betones i forbindelse med attentater (eks. DfD, 2, 4.årg. dec. 1944:11) – et aspekt der eksempelvis kan problematiseres med DfD's undskyldning måneden efter i forbindelse med mistænkeliggørelsen af Fru Skavine (DfD, 3, 4.årg. jan. 1945:14). I samme henseende kan der vendes tilbage og sættes spørgsmålstegn ved den indledende citerede bemærkning om, at modstandskampen udkæmpes ved blanke våben. Det kunne indvendes, at der i modstandsaktionerne ikke brugtes renere eller mindre ufine metoder end fra modparten, men væsentligere er det, at tilkendegivelsen, med den ideologiske kamp i ryggen, kan pege på en moralsk grundantagelse om modstandens grundlæggende renere kamp.

Derved kan det anføres, at der både i FD og DfD opstår en etisk særpræget situation, hvor ødelæggelse, vold og likvideringer – alle med potentielle civile omkostninger – bliver moralsk ansvarsfulde. Kampen for 'det gode' struktureres altså efter markant anderledes spilleregler end i fredstid. At kampen og tiden frem til modstandens sejr bliver hård kan og må derfor tåles, da menneskelighed og civiliseret retsorden i sidste ende igen skal herske (DfD, 2, 3.årg. dec. 1943:9). En helt central moralsk grundantagelse bliver således nødvendighedens retfærdiggørelse.

4 "FOLKET"

Følgende vil udfolde, hvordan hhv. repræsentativitet, fremstillingen af det danske folks karakter og samtidens tvingende betydning for denne udgør centrale kategorier for FD og DfD's ideologiske og moralske grundantagelser i henhold til deres opfattelse af folket. Det interessante er, at begge blade taler på hele folkets vegne, mens de samtidig opererer med en opfattelse af en eksklusiv gruppe af *rigtige* danske. Således kan både en inkluderende og ekskluderende fremstilling af folket identificeres. Nødvendighedsargumentet understreges også her i fordringen om, at danskeren som konsekvens af kampen midlertidigt *må* påtage sig egenskaber og karaktertræk, der i essensen er danskeren fremmed.

Repræsentativitet er et centralt omdrejningspunkt i relationen mellem bladene, modstandskampen og befolkningen, og i vores optik sigter betegnelsen på, hvordan begge blade i deres argumenter for frihedskampen adskillige steder slår fast, at de repræsenterer det danske folk. Bladenes erklæringer om repræsentation kan både tolkes i specifikke tilfælde, hvor der sættes direkte lighedstegn mellem modstandskampen og befolkningens meninger, og i mere generaliserende tilfælde, hvor der eksempelvis bruges vendinger som "*Vi er et folk i krig.*" (DfD, 4, 3.årg. jan. 1944:12). Denne ellers kortfattede og meget rapporterende konstatering indeholder særligt to markeringer, der kan fremhæves ifm. repræsentation. Først og fremmest etablerer ordet *vi* en fællesnævner omkring modstandsbevægelsen og befolkningen, hvorefter vendingen *et folk* kraftigt understreger denne fællesnævner. Andre steder er der tale om langt mere eksplicitte henvisninger til repræsentation: "(...) *vi kan med rette sige, at DE FRIE DANSKE i dag giver udtryk for de tanker og meninger, der rører sig i alle gode danske.*" (DfD, 1, 3.årg. okt. 1943:3). Dette tekststykke introducerer samtidig betegnelsen *alle gode danske*; en betegnelse der må medføre, at nogle betragtes som ikke-gode danske. Hvor der i det foregående eksempel var tale om en inkluderende form for repræsentation, bliver der i dette tilfælde tale om en eksklusiv form, hvor folket alene omfatter de rigtige, gode danske. Det fastslås, at DfD afspejler alle *gode danskes tanker og meninger*. Hvis formuleringen vendes om og tolkes lidt videre, fremkommer budskabet: De rigtige danske deler DfD's tanker og meninger, og således kan konturen af en eksklusiv betragtning på folket anes.

Men ikke kun inden for tanker og meninger, kan repræsentativitetsfiguren siges at gøre sig gældende. Også selve kampen, den individuelle aktive kamp, sammenkobles med det danske folks kamp. Eller anderledes formuleret, modstandskampens aktiviteter gøres til en udmøntning af folkets

vilje. Dette kommer både til udtryk i FD og DfD: ”Og vi ved, at det danske folk villigt vil bære alle ofre og afsavn for at nå målet: Et frit og demokratisk Danmark vundet af folket selv!” (FD, 6, 2.årg. sep. 1943:5); “I virkeligheden går vel næsten flertallet af det danske folk og brænder efter det øjeblik, da man kan få lov til at være med i kampen.” (DfD, 5, 3.årg. feb. 1944:5, original understregning). Disse formuleringer bliver særligt tydelige i takt med intensiveringen af spændingen mellem besættelsesmagten, modstandskampen og befolkningen. I kølvandet på Folkestrejken i København 1944 skriver DfD: ”Sejren: Den københavnske folkestrejke vil gå over i historien som et af denne krigs stærkeste og ejendommeligste udtryk for et okkuperet folks enige rejsning.” (DfD, 10, 3.årg. juli 1944:3). Ordet *ejendommeligste* tolkes i denne sammenhæng i betydningen *særlig* og understreger samtidig, hvordan det samlede folks vilje gøres værdifuld (DfD, 12, 3.årg. okt. 1944:3). FD bringer i denne henseende følgende status, der desuden viser FD’s sammenkædning af modstanden og kampen mellem ret og uret, ære og vanære: ”Året 1944 bekræftede, at det er det kæmpende Danmark (...), som har reddet nationens ære.” (FD, 9, 3.årg. jan. 1945:1).

Som det var tilfældet med den aktive kamp som sådan, ses det også i forhold til stikkerlikvideringerne, hvordan DfD fremstiller disse som en udmøntning af folkets vilje (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:8; DfD, 4, 3.årg. jan. 1944:11). En fællesnævner for både denne og den ovenstående form for repræsentation er, at den anvendes som en legitimitetsskaber. I forbindelse med agitation for modstandskampen er det ikke underligt, at både FD og DfD påberåber sig folkets opbakning som et retorisk greb, der har til hensigt at udvise troværdighed og give standpunkter legitimitet. Samtidig udfordrer dette dog bladenes tilkendegivelser omkring deres partipolitiske neutralitet, da understregningen af repræsentativitet kan betragtes som et middel i en politisk positionering. Dette er naturligt en tolkningssag, men bladenes mulige politiske positionering er interessant – en tematik der vendes tilbage til i ”Opgøret”.

En udløber af de indledende betragtninger om den inkluderende vs. ekskluderende opfattelse af folket bliver, at det er afgørende, hvilke karaktertræk det danske folk tilskrives. Som det bliver tydeligt i ”Fjenden”, drages et skarp skel mellem *rigtige danske* og den resterende del af folket. Brugen af modbilledet viser sig, som i ”Kampen”, også ift. den ekskluderende opfattelse af folket. Rent tekstuel anvender DfD eksempelvis gåseøjne i ”danske”, når der gives eksempler på ikke-nationale og kompromitterede, modarbejdende eller direkte farlige individer (eks. DfD, 3, 3.årg.

dec. 1943:7). Modbilledet på den rigtige danske bliver således forræderen; den som aktivt eller passivt *modarbejder* modstandskampen. Det er en figur, der er fælles for begge blade: I DfD, hvor forræderens værste form, stikkeren, sættes overfor den danske patriot (DfD, 2, 3.årg. dec. 1943:7), og i FD betones det, at alle ærlige danske må støtte modstanden (FD, 7, 2.årg. okt. 1943:6; FD, 12, 2.årg. mar. 1944:2). Patriotisme og ærlighed bliver dermed begreber, der tilhører de, som med sympati eller aktive handlinger, støtter modstanden mod ikke bare tyskerne, men de uærlige landsforrædere – og i forlængelse af ovenstående altså karaktertræk hos de *rigtige* danske. DfD markerer direkte, at ”*Intet normal og ærligt menneske kan være neutral, det vil sige upartisk og ligeglad overfor ret og uret.*” (DfD, 5, 4.årg. mar. 1945:3).

I første omgang kan *den rigtige danske* således udpeges som en, der ikke er neutral, og som tillige aktivt bekæmper besættelsesmagten, eller sympatiserer hermed. Den passive sympatisør rangerer klart lavere end den aktivt foretagsomme. Hvis den samlede mængde DfD og FD blade fra aug. 1943 til maj 1945 betragtes som helhed, er der ikke tvivl om, at den rigtige danskes forventede støtteform til modstandskampen er aktiv, og den aktive modstandshandling fremstår simpelthen som en helt central værdi i grundfiguren for den rigtige danske. Det samme gør sig gældende i den konsekvente brug af begrebet *patriot* om de, der deltager i modstandskampen. ”*Danske patrioter har henrettet 3 farlige stikkere.*” (DfD, 8, 3.årg. maj 1944:8) udgør et konkret billede på, hvordan likvidering – den direkte aktive modstandsaktion – bliver symbolet på den patriotiske handling. Altså fremkommer grundantagelsen om, at den aktive modstand afgør den sande fædrelandskærlighed.

Som det tillige sås i ”*Kampen*”, bruges ’tidens tvang’ også som argument for, hvorfor den rigtige danske må handle, som han gør. Egenskaber og karaktertræk, der i essensen er danskeren fremmed, må midlertidigt påtages, som konsekvens af kampen mod undertrykkelsen og barbari. I forlængelse heraf knyttes der ligeledes her gentagende gange overvejelser af moralsk karakter til bladenes beskrivelser af det danske folks karakter. Disse overvejelser er interessante, da de kan pege på ideologiske grundantagelser, der relaterer sig til bladenes bredere opfattelse af det danske folk.

DfD’s overvejelser om koblingen mellem sabotagen og danskerens natur udtrykkes med følgende citat: ”*Danskerne er af naturen ikke sabotører, men da de så, at intet andet våben var dem givet, blev de hurtigt mestre i dette våben.*” (DfD, 7, 3.årg. apr. 1944:9). Det centrale er, at danskerens natur fremstilles som fredelig, og at kompromisset med denne natur påtvinges af ydre

omstændigheder. Citatet kan derved indikere, hvordan nødværge, selvforsvar eller lignende defensive fremstillinger af baggrunden for modstandsaktiviteterne, fremstår som endnu et støttepunkt til omstændighedernes *tvang*. Grundsynspunktet gør sig gældende i både DfD og FD, og det er centralt at medtage her, da begge blade beskæftiger sig med, hvordan de modstandshandlinger, som tiden fordrer, kræver egenskaber og karaktertræk af danskerne, som ellers ikke er en del af deres væsen. Karaktertræk, der er parallelle med dem, der fordømmes og kæmpes imod, men som konsekvens af den tyske besættelse bliver en moralsk fordring, der må indoptages midlertidigt i kampen for frihed. Dette citat fra DfD indrammer helt eksplicit nødværgebetraktningen:

I nødværge må vore medborgere gribe til revolveren og sprede død. Det stemmer ikke med dansk mentalitet (...) men det kan ikke undgås, at der er modstandere, som må bøde for et forræderi med livet. Stikkere kan være så farlige for sagen i dens helhed, at dommen over dem kommer til at lyde på udslettelse. (DfD, 2, 4.årg. dec. 1944:11, original understregning)

Passagen fortsætter med at understrege, at det ikke er med let sind, at modstandsfolkene udfører disse attentater, ligesom der ved hver eneste foreligger klare beviser for skyld (ibid.). Som anført tidligere kan skyldsspørgsmålet problematiseres. Kampens karakter fordrer således egenskaber, som essentielt ikke er danske, men som er nødvendige, at danskere tager frem i denne tid. Likvideringerne er nødvendige, og den ellers så kendetegnende blide danske mentalitet, for hvilken vold er krænkende, må ikke føre til ”øllebrødsbarmhjertighed” og ukloge ytringer om, at det er synd, at folk er begyndt at myrde hinanden (DfD, 4, 3.årg. jan. 1944:12), hvilket tydeliggøres i følgende:

(...) dyd kan blive til last (...) fortrin forvrænges til fejl, når man uden at omforme dem, tankeløst slæber dem efter sig ind i nye forhold og nye tider. (...) den vage, konturløse fornemmelse af, at enhver kraftig handling, hvorved onde mennesker lider skade eller udslættes ”er synd” – en opfattelse, som før krigen måske var en uskadelig svaghed, men som i dag er en farlig brist i vor folkekarakter: vi har ikke længere råd til at være svage, når vor ære og eksistens står på spil. Husk dette, og lad Dem ikke binde af Deres egne forældede førkrigsbetragtninger. (ibid.)

Samme synspunkt præsenteres allerede i FD i 1943 med artiklen ”FORRAAELSE AF AANDEN?”, men det understreges dog, at disse nødvendige karaktertræk og egenskaber er midlertidige – og selvom de momentant må føre til et kompromis med danske værdier, og det muligvis er berettiget at tale om en forråelse af den danske ånd, så vil denne forsvinde så snart grundlaget for denne forråelse – fjenden – er elimineret, og befrielsen kommet (FD, 8, 2.årg. nov. 1943). Denne understregning er dog interessant at sammenholde med FD’s betragtninger om, at efterkrigstidens opgør ligeledes fordrer midlertidige karaktertræk, jf. ”Opgøret”. Det er interessant, hvordan begge blade altså opererer med to parallelle opfattelser af, hvilke karaktertræk der kendetegner det danske

folk; én, der peger på det grundlæggende essentielle danske – og en anden, som er påtvunget og nødvendiggør en midlertidig fralæggelse af den første.

Det kan indvendes, at der muligvis opstår en række problematikker i forbindelse med opfattelsen af den midlertidige danske karakter, og de der ikke placerer sig i inden for gruppen af aktive modstandsfolk. Skal ikke-aktive sympatisører placeres i kategorien landsforrædere? Nok ikke, men hvor så, hvis den virkelige danske er den, der aktivt bidrager? Hvor går den i teorien så skarpe grænse, hvis den skal udmøntes i praksis? Der rejser sig et moralsk dilemma, hvor man som passiv – uagtet synspunkt – potentielt kan betragtes som fjende, landsforræder og som sympatisør med nazismen og Hitlers brutalitet. Det er bemærkelsesværdigt, hvordan tonen i bladene radikaliseres i takt med krigens udvikling, og hvordan den markante skelnen mellem aktive og passive trækkes stadig skarpere op. Den ene side består af de, der aktivt bekæmper tyskerne, mens den anden side udgør de, der sympatiserer med tyskerne, eller er rent negativt indstillede overfor sabotage. Dette må dog umiddelbart problematiseres, da en sådan sort—hvid skelnen ikke inkluderer de danskere, der egentlig blot forsøgte at leve videre under besættelsen. Der kan derfor argumenteres for, at bladene fremskriver, hvad man kunne kalde, en eksklusiv opfattelse af *folket*, hvor den passive del ikke inkluderes – en grundlæggende opfattelse, der kan siges at splitte frem for at forene. Denne eksklusive opfattelse af folket står dermed i et misforhold med bladenes tilkendegivelse om at repræsentere *hele* folket.

5 "FJENDEN"

Helt overordnet kan der skelnes mellem forskellige fjendekategorier. Først og fremmest besættelsesmagten, der naturligvis indtager en del af fjendebilledet. Særligt interessant er det dog, at to andre grupper i varierende grad betragtes som hovedfjenden i kampen for Danmarks frihed, hvilket efter vores mening aktualiserer et borgerkrigslignende element. Der er dels tale om danske stikkere og andre danskere, som optræder i tysk tjeneste, og dels ses en tydelig modvilje mod samarbejdspolitikkerne. Afsnittet vil illustrere, det der kan kaldes, en radikalisering i bladenes ideologiske og moralske grundantagelser, hvor fjendebilledet udvides, og således peger frem mod efterkrigstidens opgør.

Med hensyn til samarbejdspolitikken er FD, overordnet betragtet, mest kritisk. Her anvendes en del spaltepads på dels at anfægte samarbejdspolitikken som middel under besættelsen, og dels hvordan politikerne må betegnes som deciderede landsforrædere. En illustration på dette er f.eks. følgende FD artikulation: "(...) *intet, absolut intet finder man, der kan tjene til undskyldning eller blot forklaring af regerings holdning i april 1940.*" (FD, 6, 2.årg. sep. 1943:12). Som citatet tydeligt indfanger, er FD af den overbevisning, at regeringen ikke kan undskylde dets manglende handling under Tysklands besættelse. 'Regeringens holdning' tolkes som samarbejdslinjen, og der kan nærmest sættes lighedstegn mellem samarbejde og landsforræderi. Således udtrykkes ønsket om, at: "*Det skal undersøges, hvorvidt nogle af samarbejdspolitikkerne kan straffes for landsforræderi.*" (FD, 8, 3.årg. dec. 1944:2). FD karakteriserer samarbejdspolitikkerne som nogle, der blot ønsker at "(...) *sno sig så billigt som muligt gennem krigstiden, selv om man derved midlertidigt kommer til at hjælpe nazismen.*" (FD, 1, 3.årg. apr. 1944:10). Netop valget af vendingen *sno sig* kan associeres med en slange – i overført betydning må politikerne her forstås som særligt utroværdige og uden empati for dets befolkning.

I modsætning til FD undsiger DfD ikke så konsekvent og eksplicit samarbejdspolitikken, hvilket er en bemærkelsesværdig pointe i sig selv, men her er der dog ofte tale om, at enkelte politikere hænges ud grundet et for tæt forhold til besættelsesmagten (Alsing Andersen i DfD, 5, 3.årg. feb. 1944:7; Scavenius i DfD, 12, 3.årg. okt. 1944:3).

DfD er dog oftest kraftigst i retorikken, når det gælder danskere, der på den ene eller anden måde hjælper besættelsesmagten (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:8). Det er interessant, at netop danske

håndlangere i nazismens tjeneste omtales som den største fjende, hvilket også afspejles i beskrivelserne af disse. DfD portrætterer dem eksempelvis som ”skadedyr” (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:8). At dele af den danske befolkning anses som skyldig, gør sig også gældende hos FD: ”(...) mange danske statsborgere har medansvaret for deres landsmænds død og lidelser, nemlig de nazister og pengejægere, der har hjulpet Gestapo ved at optræde som angivere og medvirket ved menneskejagten på jøder og frihedskæmpere” (FD, 5, 3.årg. aug. 1944:7). Med reference til ”Folket”, ses hvordan den gruppe, der ekskluderes med opfattelsen af den ’rigtige danske’, potentielt bliver en del af det ideologiske fjendebillede.

At der kan spores en klar distinktion mellem forskellige fjendebilleder kommer også til udtryk i, hvordan fjenderne bør bekæmpes. En tilbagevendende understregning hos begge blade er, at der er forskel mellem den tyske værnemagt og danske stikkere. Det eksemplificeres med følgende fra DfD:

(...) der er en anden slags attentater på menneskeliv, som må ophøre...disse attentater, hvor en eller anden dansker i (måske forståelig) ophidselse skyder en ligegyldig tysk soldat ned på gaden. (...) Se igennem de tyske soldater på gaden – had dem – ynke dem – ligesom Deres temperament nu er indrettet...Men skyd ikke på dem. Stikkerne må dø, men de tyske soldater skal vi ikke ofre krudt på endnu. Dem tager de Allierede sig af, og nederlaget for Værnemagten er uundgåeligt – også uden vor diletantiske medvirken. (DfD, 2, 4.årg. dec. 1944:11, original understregning)

Der udtrykkes altså umiddelbart forståelse for nogle danskeres had og foragt rettet mod den tyske værnemagt, men fysiske angreb afvises dog, da det ifølge DfD ikke er opgaven for den illegale modstand – det vil de allierede tage sig af. Men holdningen til stikkere er omvendt klar; stikkerne må dø – en konstatering FD ligeledes tilslutter sig (FD, 1, 4.årg. apr. 1945:2). Med passagen fra DfD kan der desuden peges på, hvordan der kan skelnes mellem to parallelle krigsniveauer. Dels er der kampen mellem på den ene side den illegale modstand og på den anden side danske nazismestøtter – en kamp, der i vores optik, nærmest får karakter af en form for borgerkrigstidstand. Ydermere peger citatet på selve verdenskrigen, den overordnede krig mellem Aksemagterne og De Allierede.

I vores læsning af bladene tegner der sig ligeledes en interessant udvikling i bladenes fjendebilleder. I takt med krigens intensivering og stramningen af retorikken ses en tendens til at bladenes fjendebillede i stigende grad bliver vagere og udefinerbart. En passende illustration findes i FD: ”Lad det derfor blive slået fast, at enhver, der bevidst eller ubevidst modarbejder frihedskæmperne, støtter nazisterne (...) er ikke værdig til at finde en plads i det frie Danmark, som skal opstå efter

nazismens endelige nederlag” (FD, 1, 3.årg. apr. 1944:6). Med ordvalget bevidst og ubevidst må det altså fremføres, at grænsen for skyld udvides. Man kan læse citatet på den måde, at det nu ikke længere kun er de direkte involverede, såsom stikkerne, Schalburg-, Hipo- og frikorpsset Danmark, der er skyldige – nu advares der også mod ubevidst modarbejdelse – en på mange måde udefinerbar kategori. Og hvad med den forholdsvis store del af befolkningen, som har forholdt sig passivt under krigen – er det, hvad man kan kalde en ubevidst modarbejdelse eller hvor går grænsen? Et konkret eksempel på en form for ’ubevidst støtte’ kan spores hos DfD i advarslen imod at se tyske film i biografen. Her indskærpes gentagne gange, at DfD fotograferer over alt og at de, der muligvis ubevidst støtter besættelsesmagtens finanser ved at indløse billet til sådanne film, kan se frem til at få deres billede offentliggjort efter befrielsen (DfD, 2, 3.årg. dec. 1943:9; DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:8). Andre steder retter DfD fokus mod de, der ’med skjult handling’ har budt nazisterne velkommen (DfD, 2, 4.årg. dec. 1944:10), og igen er der tale om en vag og udflydende definition. Dette rejser et andet interessant spørgsmål om, hvem der får definitionsmagten – med andre ord, hvilken instans afgør, hvorvidt et pågældende individ ubevidst har modarbejdet modstandsbevægelsen? Dette forhold bliver kun mere penibelt eller komplekst, hvis den ovenstående refleksion om sammenfaldet mellem dømmende og udøvende magt tages med i betragtningen.

Den radikaliserende udvikling udmønter sig også i yderst stærke betragtninger omkring det tyske folk, hvor man kan argumentere for, at hele den tyske nation nu inddrages som en del af bladenes fjendebillede og dermed gøres skyldige. F.eks. beskriver DfD, hvordan den menige tysker ingenlunde fortjener medlidenhed, da Hitler fik magten ”(...) *foræret af den lille, rare tysker der i 1933 stemte ham til Berlin.*” (DfD, 4, 4.årg. feb. 1945:12, original understregning). Den almene tysker beskrives her som grunden til Hitlers magtovertagelse – og dermed også grunden til katastrofen – Anden Verdenskrig. Samme generaliserende kritik gør sig ligeledes gældende hos FD, der nøgtern konkluderer, at ”*Hele det tyske folk er medskyldige i de forbrydelser, som er begået i det tyske folks navn, for de protesterede jo ikke, de gjorde ikke oprør.*” (FD, 1, 4.årg. apr. 1945:6). Det iøjefaldende er, at begge ovenstående citater er fra 1945, hvilket i den grad understreger udviklingens radikaliserende – nu er det ikke længere alene de direkte implicerede i krigen, der opfattes som skyldige, men hele den tyske nation. FD understreger videre, at det tyske folk må hæfte solidarisk, da de intet har gjort for at vælte Hitler – og henviser yderligere til, at tyskerne ikke engang forstod den tidligere Weimarrepublikks demokratiske logikker. Udover at hele det tyske folk

nu anses for medskyldige, beskrives de som ude af stand til at forstå demokratiet, hvilket ifølge FD skyldes en grundlæggende mentalitetsafsporing (FD, 1, 4.årg. apr. 1945:4f). I bladenes fjendebillede kan således spores en ideologisk grundantagelse om, at tyskerne er et laverestående og uciviliseret folk. De førømtalte moralske overvejelser og fordømmelser af nedskydning af tyske soldater virker ikke overbevisende, hvis man tager ovenstående generaliserende bemærkninger med i betragtning. At bladene på den ene side ser snigmord på tyske soldater som amoralsk, mens de på den anden side senere advokerer for, at hele det tyske folk skal straffes grundet manglende modstand mod Hitler, vidner i hvert fald om, at der finder en kraftig udvikling sted i relation til opfattelsen af den menige tysker.

Det paradoksale i bladenes moralske tankesæt forsætter i deres skrivelser om de tyske flygtninge. Netop nogle af de tyske flygtninge må formodes at være flygtninge enten i kraft af de allieredes fremtog, bombninger og ødelæggelser, at de ikke passede ind i nazismens nationsforståelse, eller at de muligvis har ydet modstand – en modstand, som både FD og DfD efterspørger. Derfor må man formode, at det humane danske folk, der, som anvist i *"Folket"*, kæmper menneskehedens kamp mod det nazistiske despoti helt naturligt ville tage imod flygtninge. Dette er dog langt fra tilfældet: *"(...) mens de tyske flygtninge, som nu søger herop og håber på medlidenhed, er uvelkomne og påtvungne gæster, der strømmer ind over vort land medbringende alskens legemlige sygdomme og sjælelig forgiftning"* (FD, 11, 3.årg. mar. 1945:4). Her bevæger FD sig nu videre til også at sammenkæde negative biologiske karakteristika med det at være tysk – man fornemmer altså et lighedstegn mellem tysk og sjælelig forgiftning – et forhold, der blot understreger den netop anførte ideologiske grundantagelse. Samme socialdarwinistiske tankegang kommer også til udtryk hos DfD, der i artiklen *LAD TYSKLAND BEHOLDE SIT "HELTEAFKOM"* behandler spørgsmålet om, hvad man bør stille op med de børn, der er født af en dansk kvinde og en tysk soldat, hvor konklusionen lyder:

Man ved om dem, at deres mor var en foragtelig tøjte og deres far en gemen forbryder. Kan man ikke med nogenlunde sikkerhed gå ud fra, at det overvældende flertal af denne drageyngel vil slægte forældrene på? Bør vi modtage dem i vort samfund? (DfD, 6, 4.årg. apr. 1945:9)

Svaret fra DfD er selvfølgelig et *nej*, da udvisningen af disse børn og deres mødre ses som en forudsætning for at beskytte kommende danske generationer mod den 'usunde' tyske mentalitet. I DfD's optik er denne løsning ikke blot

(...) det klogeste i enhver henseende – prevention is better than cure –, det er også det mest humane: da drageyngelen alligevel engang vil føle sig som tysk, må den hellere fra sin spæde alder vænne sig til livet i ormegården. (ibid.)

Herved agiterer DfD for, at en fuldgyldig dansk kvinde bør sendes til et land, hun ingen relation har til, hvilket efter vores mening må siges at rejse en række problematikker. For det første vil sådan et scenarie negligere kvindens demokratiske rettigheder, som DfD jo er fortalere for – for det andet kan man argumentere for, at en udvisning af fuldgyldige danskere, der ikke passer ind i DfD's 'folkeopfattelse' unægtelig leder tankerne hen på, hvordan nazismen udviste og forfulgte 'uønskede elementer' i deres anstrengelser for at realisere det tredje rige. Der advokeres yderligere for, at det tyske mindretal må udvises, og de 'rigtige' danskere i Sydslesvig hentes hjem (DfD, 4, 4.årg. feb. 1945:6), samt at fremtidige tyske handelsrejsende kan forvente særdeles kold modtagelse i Danmark (DfD, 5, 4.årg. mar. 1945:6) – udtalelser, der blot understreger ovenstående argumentation. Hvor forståelig sådanne udtalelser end kan siges at være, rejser de unægtelig en paradoksal situation, hvor agitationen i den gode sags tjeneste indtager holdninger og moralske grundelementer, der fremstår som en fuldstændig parallel til dem, der oprindeligt kæmpedes imod.

6 "OPGØRET"

I forbindelse med opgøret skal vi se, hvordan begge blade igen understreger, at danskeren må indtage midlertidige karaktertræk, således at opgøret kan realiseres i overensstemmelse med bladenes ideologiske grundantagelser. En interessant distinktion er, at DfD taler for en sanering og genoptagelse af det danske demokrati, mens FD indtager en mere radikal position og ønsker et reformeret demokrati. Dette forhold peger på, at FD i forbindelse med opgøret implicit advokerer for en systemændring. I begge blade findes en moralsk grundantagelse om, at et omfattende opgør er en nødvendighed til sikringen af deres respektive ideologiske grundantagelser.

Begge blade ser essentielt danskerne som et demokratisk og humant folk, men som tilfældet var i *"Folket"*, må disse karaktertræk nu også midlertidigt forlades som et led i opgøret. En forudsætning, for at efterkrigstidsopgøret kan realiseres, er således, at danskeren igen indtager den 'rette' tilgang, sådan som situationen kræver det. DfD betoner, at der ikke blandt danskerne må herske en misforstået barmhjertighed ved at tilgive dem, der *"(...) kravler og krymper for at komme hjem igen og høre til gode landsmænd."* (DfD, 8, 3.årg. maj 1944:10). Med andre ord må den karakteristiske danske humanitet ikke være styrende for synet på dem, der nu ser nederlaget som en realitet. Danskeren må således, trods sit humane sind, ikke vise barmhjertighed. Jf. *"Folket"* er det herved de samme grundlæggende egenskaber, der må sættes til side, således at opgøret kan ske på Frihedsrådets præmisser. Ydermere understreges det, at det *"(...) kommende samfund har ingen brug for folk, der svinger og svajer for vinden."* (ibid.). Dette citats implicite betydning må forstås på den måde, at individer, der opfattes som særligt ideologisk og antidemokratisk påvirkelige ikke er en del af det korrekte billede af 'folket' i det danske samfund. En 'rigtig' dansker er derimod et stærkt og politisk overbevist individ, der ikke lader sig friste af ideologiske flosker eller lader sin godtroende menneskelighed dominere, men indtager et kynisk blik på modstandskampens fjender, hvilket nærmest er en forudsætning for, at freden vil ske fyldest. Der kan herved identificeres to forskellige forestillinger i relation til individopfattelse. Den 'rigtige' danske må være stærk i sin demokratiske tro, hvilket endvidere implicerer, at der må gøres op med de 'danskere', der under besættelsen har samarbejdet og gået tyskernes ærinde, og som nu søger tilbage til det nationale fællesskab. De har netop *svajet i vinden* – et uønskeligt karakteristika – en egenskab, der ikke er en del af det danske individs grundkarakter. Denne understregning af den 'rigtige' egenskab kan, i vores optik, også ses som en moralsk anvisning til modstanden og efterkrigstiden opgør;

Modstandskæmperne må stå urokkeligt fast. At der ikke er brug for antidemokratisk påvirkelige folk i efterkrigstidens Danmark peger, efter vores mening, på en moralske antagelse om, at det synes nødvendigt at udrense særlige dele af folket. FD advarer, i flere artikler mod den sentimentale barmhjertighed (eks. FD, 11, 3.årg. mar. 1945:6). Her understreges også, at danskerne ikke må lade følelserne bestemme i forbindelse efterkrigstidsopgøret – dette på trods af, at de flere steder netop hylder danskernes nedarvede humane indstilling og barmhjertighed. FD argumenterer for, at en af krigens lektioner er, at danskerne nu har lært "(...) *ikke længere at være tossegode*" (ibid.). Det interessant er, at de således – på linje med DfD – som en grundlæggende egenskab opfatter danskeren som værende barmhjertig, menneskelig og demokratisk, mens de dog i forbindelse med efterkrigstidens opgør, advokerer for ikke lade disse egenskaber være styrende for dets syn på fjenden.

I relation til projektets problemformulering er det videre relevant, at undersøge hvilke argumentationer FD og DfD anvender for at begrunde deres synspunkter på efterkrigstidens opgør. En af DfD's hovedargumenter for deres synspunkt på straf og opgøret er, at "*De skyldige, der i dag slipper gennem nåleøjet, har alle chancer for senere at assimilere sig med omgivelserne.*" (DfD, 7, 4.årg. maj 1945:6). Muligvis ytres det bagvedliggende ræsonnement ikke eksplicit, men den dybere mening synes dog at være, at såfremt de skyldige ikke straffes, kan disse assimilere sig – og dermed usynliggøre sig – i befolkning, hvilket derved vil betyde en konstant potentiel risiko for udfoldelsen af antidemokratiske kræfter. Ydermere understreger DfD, at den danske befolkning ikke må negligere de store linjer – underforstået: At man ikke blot skal forstå besættelsestiden som et særligt historisk tilfælde. Samme advarsel findes i FD, der anklager visse politiske kredse for blot at ville sætte en parentes omkring besættelsesårene (FD, 1, 3.årg. apr. 1944:10) – visse politiske kredse må i denne sammenhæng være en implicit kritik af samarbejdspolitikkerne, jf. "*Fjenden*". Et utilstrækkelig opgør vil ifølge FD ligeledes indeholde en omfattende fare, da "(...) *selv de værste Quislinger ville søge at kamuflere sig, efterhånden som nazistjernen begyndte at blegne*" (FD, 10, 2.årg. jan. 1944:10). Både DfD og FD betoner således scenariet, hvor potentielle skyldige går fri. Dette vil implicere en latent fare for det danske demokrati. En yderligere konsekvens ved et utilstrækkeligt opgør, hvor potentielle skyldige får muligheden for at '*assimilere sig*', vil ifølge FD være, at den enkelte dansker risikerer at få en misvisende retsforståelse, samt at det vil være en "(...) *ubodelig skade for vort samfunds livsudfoldelse i fremtiden.*" (FD, 5, 3.årg. aug. 1944:8). Således fremkommer et moralsk argument for et omfattende opgør.

Demokratiets principper og idealer skal ligeledes være retvisende for løsningen på efterkrigstidens problemer. Som DfD nævner, må saneringen og genopbygningen af det danske samfund ske på dansk demokratis basis (DfD, 3, 3.årg. dec. 1943:11), og FD er af samme overbevisning, "(...) *at efterkrigstidens problemer skal løses på forfatningsmæssigt grundlag.*" (FD, 11, 2.årg. feb. 1944:4). Begge blade udtrykker derved et klart ønske om, at demokratiet må være den nationale styreform, når Danmark er befriet fra besættelsesmagten, og straffen af skyldige må endvidere udfoldes i overensstemmelse med disse principper.

Et tema der må belyses, er bladenes syn på grundlaget for straf, da dette af os betragtes som centralt for ideologiske og moralske grundantagelser. Som DfD understreger, "(...)[bliver der ikke] *borgerfred i Danmark, før regnskabet er blevet gjort op med denne samling stikkere.*" (DfD, 6, 3.årg. mar. 1944:8). Herved fremgår det dermed, at en forudsætning for, at Danmark 'kan komme videre' er, at der gøres op med stikkerne – 5. kolonne – en gruppe, som DfD tillægger helt afgørende betydning. Hos FD er Tyskland og nazismens nederlag ej heller ensbetydende med Danmarks frihed, da der ifølge FD "(...) *er noget der bunder dybere end nazismen.*" (FD, 1, 4. årg. apr. 1945:5). Nazismens ånd og dets despoti må udryddes, således at den nazistiske ideologi ikke får lov at udfolde sig igen (FD, 5, 3.årg. aug. 1944:2). FD er, på linje med DfD, også af den overbevisning, at den 5. kolonne må straffes, men det er afgørende, at straffen udsiges fra højeste myndighed af to hovedårsager. For det første: Hvis ikke landsforrædere straffes, vil det medføre en latent fare for uro og uorden, og for det andet er befolkningens had mod disse så omfattende, at selvtægt vil vinde frem – et scenarium som både DfD og FD i udgangspunktet advarer imod (FD, 1, 3.årg. apr. 1944:11; DfD, 3, 4.årg. jan. 1945:3). Det skal bemærkes, at både FD og DfD oftest anvender begrebet 'folkedomme', men i vores optik må selvtægt og folkedomme forstås som analogier. Det er dog samtidig interessant, at begge blade advokerer for ikke-udøvelse af selvtægt. Eksempelvis understreger FD, at "*Sindelagsmord, nedskydning af tilfældige tyskere, repressalier og pogromer, 'dolken i ryggen', er os ikke værdige.*" (FD, 1, 4. årg. apr. 1945:2), og DfD stiller det retoriske spørgsmål: "*Skal vi undgå 'folkedomme' – og det bør vi*" (DfD, 4, 4.årg. feb. 1945:6). Omvendt kan det dog fremføres, at de samtidigt flere steder helt eksplicit opfordrer til netop en form for selvtægt. DfD bringer f.eks. artikler, som anvist tidligere, der nærmest opfordrer til vold. Ydermere er en af bladenes grundlæggende funktioner, at skabe en modstandsstemning i den danske befolkning – en opgave der oftest klares ved hadske ytringer mod besættelsesmagten.

Ytringer som altså kan perciperes som 'selvtægts' opfordringer. Helt eksplicitte eksempler findes der også, hvilket kan illustreres med følgende citat fra FD:

(...) vi må væge os mod den 5. kolonne. Enhver mulighed for i øjeblikket at opnå retsbeskyttelse overfor dens stikkere og menneskejægere er udelukket; dette berettiger selvtægt, hvor denne er en uafviselig nødvendighed for at føre frihedskampen. (FD, 8, 2.årg. nov. 1943:2f)

Den ideologiske grundantagelse, der fremkommer ved fordømmelsen af selvtægt, er, at retssystemet skal være grundlaget i opgørets strafudmøntning. Den samtidige brug af nødvendighedsargumentet åbner dog for en moralsk grundantagelse, hvor selvtægt kan accepteres i uafviselige situationer.

Et helt centralt spørgsmål i forbindelse med opgøret er, hvordan strafudmøntning skal tage sig ud.

I 1944 ytrer FD:

Hvor hårde straffe, der er nødvendige, og om dødsstraf skal genindføres, det er spørgsmål, som til sin tid kan drøftes på sædvanlig, demokratisk vis. Det afgørende er, at de skyldige skal rammes, ikke af hævn og repressalier, men af en retfærdig straf under lovmæssige former. (FD, 5, 3.årg. aug. 1944:8)

FD vil på daværende tidspunkt ikke tage stilling til en eventuel eksekvering af dødsstraf, men henviser altså til, at dette må afgøres i demokratiets ånd. Det er dog bemærkelsesværdigt, at i en af FD's sidste udgivelser – i jan. 1945 – forholder det sig anderledes:

Det har tidligere været en almindelig mening, at der ved pådømmelse af forbrydelser, som er begået under besættelsestiden, ikke skulle anvendes strengere straffe end dem, der findes i vor normale straffelovgivning, og at dødsstraf altså ikke skulle komme til anvendelse. Den udvikling, der i det sidste årstid har fundet sted (...) gør det imidlertid naturligt at overveje, om (...) de forbryderiske elementers egen handle måde gør det nødvendigt at fravige et princip, som man i et demokratisk land helst så bevaret. (FD, 9, 3.årg. jan. 1945:7)

Nu agiteres der for, eller opfordres i hvert fald kraftigt til, om ikke dødsstraf er den 'retfærdige' og nødvendige straf. Derudover er det påfaldende, at FD, som ellers under hele besættelsen har advokeret for demokratiske principper, nu er rede til at fravige disse. Det må i dette lys anføres, at FD's standpunkt til dødsstraf i en vis udstrækning har ændret sig, hvilket tydeliggøres med følgende betragtning: "(...) stærkere og stærkere rejser sig kravet hos det danske folk om dødsstraf for disse lejknægte, når lov og ret igen hersker i landet (FD, 10, 3.årg. feb. 1945:7, "dov" rettet til lov, da der må være tale om en slåfejl i originalen). I FD's sidste blade italesættes dødsstraf hermed mere og mere som en naturlig og ikke mindst nødvendig straf – med andre ord, at FD er tvunget til at fravige demokratiske principper. Her ses altså samme nødvendighedsargumentation som anvist i "Folket". I vores optik kan man herved tale om et paradoks i FD's argumentation – på den ene side adresseres, at en potentiel straf må diskuteres på demokratiets præmisser, mens det senere udtrykkes, at dødsstraf muligvis er den 'retfærdige og nødvendige' straf. Et særligt interessant forhold her, som både gælder DfD og FD, er, hvordan der hele tiden lægges vægt på *folket*. Bladene

taler ikke blot på baggrund af den illegale modstand og Frihedsrådet, men på hele den danske befolknings vegne. Dette på trods af, at hverken bladene, eller for den sags skyld Frihedsrådet, jo var demokratisk valgt. Hvordan både DfD og FD, i takt med intensiveringen af krigen, begynder at positionere sig politisk vil belyses senere i nærværende afsnit.

Et andet interessant forhold i FD's betragtninger omkring en indførelse af dødsstraf er, at det må ske med tilbagevirkende kraft. Det understreges flere steder, at der ikke findes noget betænkeligt herved, samt at intet i grundloven hindrer sådan en lovgivningspraksis (FD, 1, 4.årg. apr. 1945:8; FD, 5, 3.årg. aug. 1944:8). Det er påfaldende, hvordan FD ser sig nødsaget til nærmest 'at undskylde', hvilket i vores optik ligeledes kan illustrere et moralsk dilemma, da FD herved advokerer for, at personer der har udført en given handling i fortiden, selvom de ikke var oplyst om ulovligheden ved denne, nu kan retsforfølges. I vores optik kan dette betyde en trussel mod retsstaten, da lovgivning med tilbagevirkende kraft medfører, at alle potentielt kan gøres skyldige i en forbrydelse, der ikke var strafbar på 'gerningstidspunktet'. Dette kan yderligere pege på, at FD ønsker at ramme særlige grupper, der ikke bør være en del af deres ideologiske billede af fremtidens Danmark.

I modsætning til FD, nævner DfD ikke dødsstraf eksplicit i forbindelse med efterkrigstidens opgør. DfD forholder sig dog implicit til spørgsmålet i mar. 1945, hvor det anføres, at døden er for mild en staf for forrædere (DfD, 6, 4.årg. mar. 1945:12). Sammenholdt med at DfD flere gange anvender en yderst stærk retorik, og f.eks. ser en likvidering af stikkere som moralsk ansvarligt, samt at der opereres med stærke og kontante vendinger, som f.eks. udrensning (DfD, 7, 4.årg. maj 1945:6) og uskadeliggørelse (DfD, 3, 4.årg. jan. 1945:3), mener vi dog, at DfD ligeledes tilslutter sig indførelsen af dødsstraf. Det er bemærkelsesværdigt, at det er FD, der omtaler efterkrigstidens strafferamme mest fyldestgørende, da de – sammenlignet med DfD – under besættelsen har abonneret på en yderst analyserende og moderat tilgang i deres artikler og retorik. Dette forhold tyder på, at FD tillægger opgøret en særlig betydning.

Udover det juridiske opgør kan vi identificere en ideologisk grundantagelse, der kommer til udtryk gennem en betoning af nødvendigheden af det, vi mener, må betegnes som et politisk-ideologisk opgør. På trods af at begge blade flere gange understreger deres neutrale partipolitiske tilgang og virke, kan vi igennem bladenes retorik identificere, at særligt FD, i takt med krigens udvikling, begynder at positionere sig mere og mere politisk. Det er i dette lys interessant, at FD før besættelsesmagts kapitulation fremlægger ønsket om et reformeret demokrati som fundament for

fremtidens Danmark: *"Demokratiet må ikke alene forankres – det må udvides. Det er (...) ikke tilstrækkeligt med et politisk demokrati, når dette ikke er forbundet med økonomisk demokrati."* (FD, 8, 3.årg. dec. 1944:3). Med dette citat må man umiddelbart problematisere FD's partipolitisk neutralitet, da der altså her ytres krav af politisk karakter, der må formodes at være rettet mod bestemte politiske grupperinger. I samme artikel hedder det videre, at hele førkrigstidens politik må lægges om (ibid.). Som vi forstår FD's udlægning her, må en afvisning af førkrigstidens politik og en udvidelse af demokratiet være ensbetydende med ønsket om en systemændring. Det er med andre ord ikke nok, at det danske demokrati saneres og genoptages efter opgøret, men det må ændres fundamentalt. Heri mener vi ligeledes, at man kan spore en distinktion mellem FD og DfD's politiske karakter. DfD advokerer for det hidtidigt herskende pluralistiske repræsentative demokrati, mens FD indtager en mere radikal position ved netop at argumentere for en udvidelse af det eksisterende demokrati.

At det netop er FD, der anvender situationen til at fremlægge tanker om et udvidet økonomisk-politisk demokrati er særligt interessant, hvis man har in mente, hvilke grupperinger der stod bag udgivelsen. Som anført i kapitel 2 var en af FD's erklærede mål ikke at repræsentere nogle særlige politiske ideologier, hvorfor bladet blev dannet af en bred politisk alliance, men som blandt andre Christensen m.fl. bemærker, kom kommunisterne dog til at spille en central rolle (Christensen m.fl. 2009:357). Ydermere er visionen om et reformeret demokrati fra en artikel, der ifølge Hans Snitker, er forfattet af kommunisten Børge Houmann (Snitker 1977:152f). At FD er partipolitiske uafhængige, og blot repræsenterer den brede befolknings ønsker, kan herved problematiseres. Ønsket om et udvidet økonomisk-politisk demokrati tager i vores optik ikke karakter af partipolitisk uafhængighed, men peger klart i en kommunistisk ideologisk retning, hvor et økonomisk demokrati kan forstås som et planøkonomisk ønske, samt at et udvidet politisk demokrati muligvis henviser til et folkedemokrati – sat lidt på spidsen proletariats diktatur. At kommunisterne begynder at positionere sig, kan ydermere forstærkes med følgende refleksion: *"(...) men der kan ikke tilstræbes en ligelig partirepræsentation, i hvert fald kun således, at der spørges om, hvilke partier der måtte have været særligt aktive indenfor modstandsbevægelsen."* (FD, 7, 3.årg. nov. 1944:2). At det understreges, at partier med *særlig aktivitet* må udgøre en væsentlig del af en kommende regering er interessevækkende, da der i den akademiske besættelsesforskning må siges at herske en konsensus om, at kommunisterne spillede en helt afgørende rolle, samt at selv DfD ofte betoner vigtigheden af kommunisternes indsats (eks. DfD, 10, 3.årg. juli 1944:9).

Et andet forhold, der peger på en stigende politisering og positionering hos FD og DfD, er spørgsmålet omkring en kommende befrielsesregering. Begge blade er helt overordnet enige i, at der må etableres en overgangsregering, men begge blade ytrer også forestillinger – nærmest krav – om, hvem en regering må bestå af – og hvad væsentligere er, hvem der *ikke* må være en del af en kommende regering. DfD skriver f.eks.: *””DE FRIE DANSKE”s standpunkt er kort og godt det, at vi vil modsætte os, at nogen tyskvenlig eller kompromitteret person bliver medlem af den danske Rigsdag.”* (DfD, 3, 4.årg. jan. 1945:3, original understregning). Andre steder er de mere eksplicite, og betegner samarbejdspolitikkerne som døde i fremtidens politik landskab (DfD, 12, 3.årg. okt. 1944:3). Samme standpunkt figurerer hos FD, hvor en kommende regerings *”(...) ledende mænd ikke kan vælges blandt dem, der har lagt navn til de afgørende beslutninger, der under den tyske besættelse har fjernet Danmark fra de allierede.”* (FD, 7, 3.årg. nov. 1944:1).

Et interessant forhold er desuden, hvordan særligt FD mod Danmarks befrielse, fremkommer med udtalelser, der indeholder mere eller mindre eksplicite politiske krav, f.eks. stiller FD det retoriske spørgsmål: *”Vil det eneste sikre ikke være, at de mennesker, som under de vanskeligste forhold har ledet denne kamp og udformet dette program om et foreløbigt mål, af folket bemyndiges til at føre planerne ud i livet.”* (FD, 6, 3.årg. okt. 1944:4f). Den citerede artikel slutter endog med konstateringen: *”Ingen regering kan dannes udenom frihedsbevægelsen.”* (ibid.:5). Ligeså er FD af den overbevisning, at evt. politisk garanti for tidligere regeringsmedlemmer må gives af det nye ministeriums ledende navne – og ifølge FD må de ledende navne altså tilhøre modstandsbevægelsen. Det vil med andre ord sige, at nogle politikere på forhånd bliver diskvalificerede, da modstandsbevægelsen i teorien skal afgøre tidligere politikeres skæbne. Den demokratiske karakter af en a priori udelukkelse af dele af den politiske magtelite, må igen kraftigt problematiseres. Når det samtidig tages i betragtning, at det med al sandsynlighed er den kommunistiske fløj i FD, der står bag dette ønske, tyder dette muligvis på, at der altså allerede her lægges fundamentet for en politisk systemændring.

Ovenstående illustrerer derved enigheden om, at politikerne, der symboliserede samarbejdspolitikken ikke kunne komme i betragtning til en ny regering, hvilket ikke blot vidner om en stigende politisk positionering hos bladene, men som også peger på et paradoksalt forhold: En kommende regering må vælges på baggrund af folkets ønsker, men samtidigt kommer – særligt FD – med konkrete politiske betragtninger, der tager karakter af ultimatummer.

7 KONKLUSION

Med problemformuleringen: *Hvilke ideologiske og moralske grundantagelser kommer til udtryk i Frit Danmark og De frie Danske i perioden aug. 1943 til maj 1945, og hvilke dilemmaer kan i denne forbindelse identificeres?* kan projektet konkludere, at tematikkerne ”Kampen”, ”Folket”, ”Fjenden” og ”Opgøret” udgør helt centrale indgangsvinkler til FD og DfD’s ideologiske og moralske grundantagelser, der i forskelligt omfang medfører dilemmaer.

I relation til ”Kampen” kan det konkluderes, at både FD og DfD positionerer sig med udgangspunkt i en grundlæggende ideologisk kamp for frihed, sandhed og humanisme. En kamp hvor en ideologisk grundantagelse er, at demokratiets idealer må forsvares mod nazismens totalitære. Men også en kamp, som blotlægger en ideologisk grundantagelse om, at det gode, frie og menneskelige i sidste ende vil sejre. Endvidere kan det konkluderes, at den aktive modstandshandling fremhæves som en helt central værdi af både FD og DfD. Denne ideologiske fordring om aktiv modstand peger samtidig på bladenes fælles ideologiske grundantagelse om, at hensynet til helheden vejer tungere end til den enkelte; sikringen af fællesskabet sættes over individets overlevelse.

I forlængelse af disse ideologiske grundantagelser kan der konkluderes på en række moralske. Først og fremmest ses det, hvordan modstandens aktive kamp og aktioner fremstilles som nødvendige for helhedens overlevelse, og dermed også som det moralsk rigtige. En moralsk grundantagelse er videre, at ofre, hvor beklagelige de end er, nødvendigvis må bæres, både blandt civile og modstandskampens rækker, da valget står mellem handling eller nederlag. Således kan det konkluderes, at der hos både FD og DfD opstår det, der må betegnes som paradoksal situation i moralsk forstand – nemlig den, at sabotagens ødelæggelser og stikkerlikvideringerne, på trods af potentielle civile omkostninger, betragtes som moralsk ansvarsfulde, uagtet at de baseres på modstandsbevægelsens skyldsvurdering. En moralsk grundantagelse bliver således, at besættelsestidens tvingende omstændigheder ændrer fredstidens grundlæggende spilleregler, og fraværet af retssikkerhed fordrer omgåelse af retsprincipper.

”Folket” konkluderer, at nødvendigheden af den aktive handling deslige afspejles i både FD og DfD’s ideologiske og moralske grundantagelser omkring det danske folk. Begge blade understreger på den ene side deres repræsentation af det danske folks meninger og holdninger; at

modstandskampen er folkets kamp – mens de på den anden side klart italesætter gruppen af rigtige danske. Der kan således simultant identificeres en inkluderende og en ekskluderende ideologisk grundantagelse om det danske folk. Landsforræderen bliver stereotypen på den, som aktivt eller passivt *modarbejder* modstandskampen, og indtager dermed modbilledet af den rigtige danske. Modstandsbevægelsen personificeres som den rigtige danske, patriotten, der aktivt handler på kampens nødvendighed.

Det er blevet vist, hvordan egenskaber og karaktertræk som en nødvendighed midlertidigt må påtages, selvom de i essensen er danskeren fremmed. Karaktertræk, der i yderste konsekvens gør den ellers fredelige dansker i stand til at anvende brutalitet og tage menneskeliv. Med andre ord, karaktertræk parallelle med dem, der ellers fordømmes og kæmpes imod. En interessant konklusion bliver således, at begge blade opererer med to sideløbende opfattelser det danske folks karaktertræk; én, der peger på det grundlæggende essentielle danske – og en anden, som er påtvunget og nødvendiggør en midlertidig fralæggelse af den første.

I relation til bladenes optegnelse af fjendebilleder i "*Fjenden*", må det konkluderes, at det er de danske nazismestøtter, og ikke besættelsesmagten, der italesættes som den største fjende. Det kan yderligere konkluderes, at begge blades ideologiske grundantagelser udvikler sig og radikaliseres i forhold til fjendebilledet i takt med krigens udvikling. Denne udvikling illustreres ved udvidelsen af fjendebilledet. Hvor det i begyndelsen bestod af de direkte implicerede i krigen udvikles det til, at alt tysk, og sympati hermed, betragtes som en fjende i bladenes ideologiske optik.

Med hensyn til moralske grundantagelser kan det konkluderes, at både FD og DfD ser angreb og mord på tilfældige tyske soldater som amoralsk, mens likvidering af stikkere dog anvises som moralsk rigtigt. En anden moralsk grundantagelse, som begge blade deler, er, at en udvisning af alt, der kan sættes i forbindelse med tysk, anses som en positiv moralsk gerning, da dette vil redde den danske befolkning fra 'usund' tysk mentalitet. Overordnet kan der, i takt med besættelsestidens fremadskriden, desuden konkluderes en kraftig udvikling af bladenes moralske standpunkt i forhold til opfattelsen af fjendebilledet og den berettigede straf.

I "*Opgøret*" kan det konkluderes, at en ideologisk grundantagelse hos både DfD og FD går på, at danskeren, trods sit ellers nedarvede humane sind, ikke må udvise barmhjertighed i forbindelse med opgøret. Hertil understreger begge blade, at den rigtige danske skal være demokratisk og politisk overbevist. Det kan videre konkluderes, at en central ideologisk grundantagelse hos begge blade går

på, at opgøret skal løses på demokratisk fundament. På trods heraf, kan det konkluderes, at der er en distinktion i DfD og FD's opfattelse i forbindelse med udformningen af fremtidens demokrati. DfD taler for genoprettelse af det hidtidige herskende demokrati, hvor FD omvendt indtager en mere radikal position og agiterer for et reformeret demokrati.

Ydermere kan der konkluderes på en række moralske grundantagelser i opgøret. Begge blade advarer mod den latente fare ved et utilstrækkeligt retsopgør, der kan betyde, at skyldige formår at assimilere sig, og dermed undgå straf – der advokeres altså for et omfattende opgør. En central moralsk grundantagelse er dermed, at alle skyldige skal straffes for at undgå en genopblussen af antidemokratiske kræfter – ligesom en udslettelse af stikkere er forudsætning for, at Danmark kan genrejse sig. Derudover kan det konkluderes, at en moralsk grundantagelse i opgøret indeholder indførelse af dødsstraf, selvom det muligvis betyder en afvigelse fra de demokratiske principper.

Afslutningsvis må det konkluderes, at FD og DfD's ideologiske og moralske grundantagelser medfører en række paradoksale dilemmaer. Først og fremmest kan der identificeres et dilemma i forholdet mellem bladenes gentagne understregning af kampen for demokratiske principper på den ene side, og indtagelsen af rollen som både udøvende og dømmende magt på den anden. Samme problemstilling gør sig gældende i begge blades positionering som repræsentant for folket – dette på trods af at bladene naturligvis ikke er demokratisk valgt. Projektet har ydermere peget på et dilemma mellem den inkluderende opfattelse af folket, der identificeres i bladenes påberåbelse omkring repræsentation, og den ekskluderende følgevirkning af deres skarpe skel mellem rigtige og forkerte danskere. I forlængelse heraf og i understregningen af den aktive handlings selvstændige værdi, opstår et dilemma ift. gruppen af ikke-aktive danskere. Et centralt dilemma, der peger på, at passive danskere, som konsekvens af det radikalt udvidede fjendebillede, potentielt falder inden for fjendekategorien landsforrædere. Ligeledes må FD's dobbelthed fremhæves; efterkrigstidens straf skal diskuteres efter demokratiske principper, men dødsstraf *må*, som forudsætning for retfærdighed, indføres med tilbagevirkende kraft. Et lignende perspektiv udgøres af bladenes afvisning af selvtægt, som virker svært forenelig med den afgørende agitation for sabotage og likvideringer, der i vores optik netop tager karakter af en form for selvtægt. Bladenes selvproklamerede partipolitiske neutralitet rejser tillige et paradoksalt forhold, da bladene flere steder diskvalificerer bestemte politikere – og dermed fremkommer med politiske krav. Her må det pointeres, at dette dilemma særligt gør sig gældende i FD's tilfælde.

LITTERATURLISTE

KILDEMATERIALE

Da kildematerialet er tilgængeligt og nemt kan identificeres og læses via www.illegalpresse.dk, oplistes de 42 respektive blade ikke her. Til gengæld skal det kort forklares, hvordan vores referencer skal læses. Fælles for både Frit Danmark og De frie Danske gælder det, at vi henviser efter følgende model (bladnavn, blad nummer, årgang måned årstal: sidetal).

SEKUNDÆRLITTERATUR

- Bekker-Nielsen, Tønnes m.fl. (2001): *Gads Historieleksikon*, Gads Forlag, København
- Birkelund, Peter (2000): *De loyale oprørere – Den nationalt-borgerlige modstandsbevægelses opståen og udvikling 1940-45. En undersøgelse af de illegale organisationer De frie Danske, Studenternes Efterretningstjeneste og Hjemmefronten*, Odense Universitetsforlag, Odense M
- Buschardt, Leo m. fl. (red.) (1965): *Den illegale Presse 1940-45. En antologi*, Gyldendal, København
- Christensen, Claus Bundgård m.fl. (2009): *DANMARK BESAT – Krig og hverdag 1940-45*, 3. reviderede udgave, Informations Forlag, København K
- Hong, Nathaniel (1996): *Sparks of Resistance. The Illegal Press in German Occupied Denmark April 1940 - August 1943*, Odense University Press, Odense M
- Kirchhoff, Hans m. fl. (red.) (2002): *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-1945*, Gads Forlag, København K
- Kristensens, Bent Egaa (2007): *Historisk Metode*, Hans Reitzels Forlag, København
- Lauridsen, John T. (1997): *“Undergrundspresen” i Danmark 1940-45. Samlinger. Litteratur*, Særtryk af FUND OG FORSKNING i Det kongelige Biblioteks samlinger, Bind 36
- Roslyng-Jensen, Palle (1969): *Den politiske og ideologiske debat i den illegale presse og litteratur under Danmarks besættelse*, Bind 1&2, ikke publiceret speciale, kan findes på Det kgl. Bibliotek, København
- Snitker, Hans (1977): *Det illegale Frit Danmark - bladet og organisationen*, Odense Universitetsforlag, Odense

- von Rosen, Wilhelm (1969): *Den politiske og ideologiske debat i den illegale presse og litteratur under Danmarks besættelse*, ikke publiceret speciale, kan findes på Det kgl. Bibliotek, København

ONLINEREFERENCER

- Web1: Hans Redder, TV2.dk (9. april 2015): *Brian Mikkelsen i modvind efter 9. april-opdatering på Facebook*, <http://politik.tv2.dk/2015-04-09-brian-mikkelsen-i-modvind-efter-9-april-opdatering-paa-facebook>, besøgt 24. april 2015, kl. 12.52
- Web2: Opslag på *Ideologi* i Den Store Danske Encyklopædi, http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Samfund/Statsl%C3%A6re_og_politisk_videnskabsteori/ideolog, besøgt 27. april 2015, kl. 11.17